

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΗΣ ΓΕΝΕΣΕΩΣ

Υ Π Ο

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Π. ΧΑΣΤΟΥΠΗ

Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

Ὑπομνήματα. A. Dillmann, KeH 1875, 1892⁶. — T. J. Lamy, Comm. in Librum Geneseos, 2 vol., Mechliniae 1883/4. — F. Delitzsch, Neuer Commentar über die Genesis, 1887⁵. — F. de Hummerlauer, Comm. in Genesim, CSS 1895. — H. Kolzinger, KHC 1898. — H. Gunkel, HK (1902) 1910³ (=1977⁹). — S. R. Driver, WC (1904) 1826¹² (=1954). — H. L. Strack, SZ 1905². — G. Hoberg, Die Genesis, Freiburg im Br. 1908². — M. Hetzenauer, O.C., Comm. in Librum Genesis, Gratz/Vienna 1910. — J. Skinner, ICC (1910) 1930² (=1956). — O. Procksch, KAT¹ 1913, 1924³. — H. Gunkel, SAT 1921². — H. Holzinger, HSAT 1922. — E. König, Die Genesis, Gütersloh (1919) 1925³. — F. M. T. Böhl, TU I 1930², II 1925. — P. Heinisch, HS 1930. — W. Zimmerli, ZB I 1943, II 1967³ (=1976). — U. Cassuto, Jerusalem (ἔβρ.) I (1944=) 1961, II (1949=) 1964. — J. Chainé, Le Livre de la Genèse, Paris 1948. — H. Junker, EB 1949, 1955². — G. von Rad, ATD 1949/53, 1976¹⁰. Καὶ ἐν ἀγγλ. μεταφράσει ὑπὸ J. H. Marks, Philadelphia: Westminster, 1966. — H. Freedman, SoncB 1950². — R. de Vaux, JéruB 1951, 1956². — C. A. Simpson / W. R. Bowie, IB 1952. — A. Clamer, Clamer-B 1953. — E. F. Sutcliffe, S. J., CC 1953. — A. Richardson, Gen. 1-11, TB 1953, 1959³. — G. C. Aalders, KV 1959³. — A. S. Herbert, Gen. 12-50, TB 1962. — J. de Fraine, BOT 1963. — H. Frey, Das Buch der Anfänge: Kapitel 1-11 des ersten Buches Mose, BAT 1964. — E. A. Speiser, AB 1964. — C. Westermann, BK I/1: Gen. 1-11, 1974 (=1976²), I/2: Gen. 12-36, 1981. Μετ' ἐκτενοῦς καὶ πολυσχιδοῦς βιβλιογραφίας. — F. R. McCurley, Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers, PC 1979.

Ἄλλα βοηθήματα

Γενικά: W. H. Green, The Unity of the Book of Genesis, 1895. — E. Sievers, Hebräische Genesis, Metrische Studien II,

1904. — E. Meyer, Die Israeliten und ihre Nachbarstämme, 1906. — A. R. Gordon, The Early Traditions of Genesis, 1907. — A. H. Sayce, The Archaeology of the Book of Genesis, ExpT 21 (1910), 22 (1911), σ. 426-430. — J. Dahse, Wie erklärt sich der gegenwärtige Zustand der Genesis?, (Skizze einer neuen Pentateuchhypothese), 1913. — E. Naville, The Unity of Genesis, 1915. — W. Eichrodt, Die Quellen der Genesis von neuem untersucht, (BZAW 31), 1916. — E. Naville, Les deux noms de Dieu dans la Genèse, 1917. — A. Lods, Le rôle de la tradition orale dans la formation des récits de l'Ancien Testament, (BHR 88), 1923. — M. Löhr, Untersuchungen zum Hexateuchproblem. I: Der Priesterkodex in der Genesis, (BZAW 38), 1924. — A. Alt, Der Gott der Väter, (BWANT III, 12), 1929. Ἀγγλ. μετάφρ. The God of the Fathers, Garden City/N.Y. 1966. — O. J. Babb, A Theory of Two Translators for the Greek Genesis, JBL 52 (1933), σ. 239-243. — G. von Rad, Das formgeschichtliche Problem des Hexateuchs, (BWANT IV, 26), Stuttgart 1938. Ἀγγλ. μετάφρ. The Form-Critical Problem of the Hexateuch, New York 1966. — M. Noth, Überlieferungsgeschichte des Pentateuch, Stuttgart 1948 (1966³). Ἀγγλ. μετάφρ. A History of Pentateuchal Traditions, Englewood Cliffs/N.J. 1972. — C. A. Simpson, The Early Traditions of Israel, 1948. — O. Eissfeldt, Die neueste Phase der Entwicklung der Pentateuchkritik, ThR 18 (1950), σ. 91-112, 179-215, 267-287. — Τοῦ αὐτοῦ, Die ältesten Traditionen Israels: Ein kritischer Bericht über C. A. Simpson's The Early Traditions of Israel, (BZAW 71), 1950. — A. Alt, Kleine Schriften I (1953), σ. 1-78. — J. Steinmann, Les plus anciennes traditions du Pentateuque, 1954. — F. Zimmermann, Some textual Studies in Genesis, JBL 73 (1954), σ. 97-101. — O. Eissfeldt, El and Yahweh, JSS 1 (1956), σ. 25-37. — L. Rost, Der geschichtliche Ort der Pentateuchquellen, ZThK 53 (1956), σ. 1-10. — B. Gemser, κ.ζ., Studies on the Book of Genesis, (OTS 12), 1958. — W. Werbeck, λ. Genesis, ἐν RGG³ II (1958), σ. 1377-1379. — F. M. Cross, Yahweh and the God of the Patriarchs, HThR 55 (1962), σ. 225-259. — O. Eissfeldt, λ. Genesis, ἐν IDB 2 (1962), σ. 367-380. — Τοῦ αὐτοῦ, Achronische, anachronische und synchronische Elemente in der Genesis, JEOL 17 (1963), σ. 148-164. — Τοῦ αὐτοῦ, Stammesgeschichte und Menschheitserzählung in der Genesis, (SAB 110, 4) 1964/65. — S. R. Külling, Zur Datierung der 'Genesis-P-Stücke', namentlich des Kapitels XVII, 1964. — F. V. Winnett, Re-examining the Foundations, JBL 84 (1965), σ. 1-19. — O. Eissfeldt, Sechs Jahrzehnte alttestamentliche Wissenschaft, VT Suppl 15 (1966), σ. 1-

13. — Τοῦ αὐτοῦ, Erwägungen zur Pentateuchquellenfrage, OLZ 61 (1966), σ. 213-218. — B. Mazar, The Book of Genesis in the Light of History, 4. World Congress of Jewish Studies, (Papers 17-22), 1967. — R. Rendtorff, Literarkritik und Traditionsgeschichte, EvTh 27 (1967), σ. 138-153 (=SEA 31, 1966, σ. 7-20). — P. F. Ellis, The Yahwist: The Bible's first Theologian, Notre Dame/Ind. 1968. — T. H. Gaster, Myth, Legend, and Custom in the Old Testament, 1969. — O. Kaiser, Einleitung in das Alte Testament: Eine Einführung in ihre Ergebnisse und Probleme, (1969) 1978⁴. — B. Mazar, The historical Background of the Book of Genesis, JNES 28 (1969), σ. 73-83. — C. F. Whitley, The Genius of Ancient Israel: The Distinctive Nature of the basic Concepts of Israel studied against the Cultures of the ancient Near East, 1969. — H. W. Wolff, Bibel AT, (Themen der Theologie 7), 1970. — N. Habel, Literary Criticism of the Old Testament, (Guides to Biblical Scholarship), Philadelphia: Fortress, 1971. — S. A. McEvenue, The Narrative Style of the Priestly Writer, (AnBibl 50), 1971. — G. W. Coats, An Exposition for the Wilderness Traditions, VT 22 (1972), σ. 288-295. — N. M. Sarna, λ. Genesis, Book of, ἐν EJ 7 (1972), σ. 386-398. — F. M. Cross, The Priestly Work, Canaanite Myth and Hebrew Epic, Cambridge/Mass.: Harvard Univ., 1973. — D. A. Knight, The Traditions of Israel, (SBL Dissertation Series 9), 1973. — A. Schmitt, Interpretation der Genesis aus hellenistischem Geist, ZAW 86 (1974), σ. 137-163. — Th. L. Thompson, The Historicity of the Pentateuchal Narratives, (BZAW 133), 1974. — H. W. Wolff/W. Brueggemann, The Vitality of Old Testament Traditions, Atlanta 1975. — H. H. Schmid, Der sogenannte Jahwist: Beobachtungen und Fragen zur Pentateuchforschung, Zürich 1976. — A. W. Jenks, The Elohist and North Israelite Traditions (Society of Biblical Literature Monograph Series 22), Missoula/Mont. 1977. — E. Otto, Stehen wir vor einem Umbruch in der Pentateuchkritik? VF 22 (1977), σ. 82-97. — R. M. Polzin, Biblical Structuralism, 1977. — R. Rendtorff, The 'Yahwist' as Theologian? The Dilemma of Pentateuchal Criticism, JSOT 3 (1977), σ. 2-10. — H. Licht, Narrative Art in the Bible, 1978. — N. Lohfink, Die Priesterschrift und die Geschichte, Congr. Vol. Göttingen, 1978, σ. 189-225. — J. W. Rogerson, Anthropology and the Old Testament, 1978. — C. Westermann, Theologie des AT in Grundzügen, (ATD Ergänzungsreihe 6), 1978. — H. Ringgren, Die Religionen des Alten Orients im Umkreis Israels, 1979.

Γεν. 1—11: J. G. Eichhorn/J. Ph. Gabler, Urgeschichte

I, 1790. — H. Ewald, Erklärung der biblischen Urgeschichte, Jahrb. d. Bibl. Wiss. I 1848 (1849), σ. 76-95. II 1849 (1850), σ. 132-166. III 1850-1851 (1851), σ. 108-115. VII 1854-1855 (1855), σ. 1-28. IX 1857-1858 (1858), σ. 1-26. — K. B u d d e, Die Biblische Urgeschichte (Gen. 1—12,5) untersucht, 1883. — A. E h r e n z w e i g, Biblische und klassische Urgeschichte, ZAW 38 (1919/20), σ. 65-86.—D. B. M a c D o n a l d, The Pre-Abrahamic Stories of Genesis, as a Part of the Wisdom Literature, *Studia Semitica et Orientalia* (pres. to J. R o b e r t s o n), 1920, σ. 115-125. — A. M e n e s, Die sozial-politische Analyse der Urgeschichte, ZAW 43 (1925), σ. 33-62. — H. J u n k e r, Die biblische Ungeschichte in ihrer Bedeutung als Grundlage der alttestamentlichen Offenbarung, 1932. — F. C e u p p e n s, O. P., De Historia Primaeva: Genesis c. 1 ad c. 11, 1934. — G. K u h n, Erklärungen zu Genesis, Kapitel 1—14 (*Studia Biblica, Ex Vetere Testamento* 1), 1937. — S. M o w i n c k e l, The two Sources of the Predeuteronomic Primeval History (JE) in Genesis 1—11 (ANVAO 1937, 2), 1937. — S. M o w i n c k e l/W. F. A l b r i g h t, The Babylonian Matter in the Predeuteronomic Primeval History (JE) in Gen. 1—11, JBL 58 (1939), σ. 87-103. — P. H e i n i s c h, Probleme der biblischen Urgeschichte, Luzern 1947. — H. J. T. J o h n s o n, The Bible and the Early History of Mankind, London 1947². — W. Z i m m e r l i, 1. Mose 1—11: Die Urgeschichte, 1947, σ. 116-137. — C. J a k u b i e c, Prehistorija biblijna (Gen. 1—11), CT 21 (1949/50), σ. 259-283, 533-554.— T h. S c h w e g l e r, Das Pentateuchproblem und die biblische Urgeschichte im Lichte der Kirchenlehre und der Wissenschaft, SKZ 116 (1948), σ. 330-331, 340-341, 352-353. — F. C e u p p e n s, Questiones selectae ex historia primaeva, Torino/Roma (1948²) 1953³. — R. A. F. M a c K e n z i e, Before Abraham was... CBQ 15 (1953), σ. 131-140. — B. S. C h i l d s, A Study of Myth in Genesis I-XI, Basel 1955 (Diss. 1954). — L. R o s t, Theologische Grundgedanken der Urgeschichte, ThLZ 82 (1957), σ. 321-326 (= Das kleine Credo, 1965, σ. 36-44). — B. H e s s l e r, Die literarische Form der biblischen Urgeschichte. Wiss. und Weisheit 21 (1958), σ. 188-207, 22 (1959), σ. 28-42. — K. C r a m e r, Genesis 1—11 Urgeschichte? Zum Problem der Geschichte im Alten Testament, 1959. — P. M o r a n t, Die Anfänge der Menschheit: Eine Auslegung der ersten elf Genesis-Kapitel, 1960, 1962². — T h. S c h w e g l e r, Die biblische Urgeschichte im Lichte der Forschung, 1960. — Γ ο ũ α ũ τ ο ũ, Die biblische Urgeschichte, 1962². — J. D a n i é l o u, Au Commencement: Genèse 1—11, 1963. Γερμ. μετάφρ. Vom Ursprung bis Babel: Genesis 1—11, 1965. — J. L. M a c K e n z i e,

Myth and the Old Testament; Myths and Realities (StBTh 1963), σ. 102-200. — R. Rendtorff, Hermeneutische Probleme der biblischen Urgeschichte, F. S m e n d-Festschrift, 1963, σ. 19-29. — J. B. Bauer, Die biblische Urgeschichte, Vorgeschichte des Heils, Gen. 1—11, 1964. — C. J. de Catanzaro, The Early Chapters of Genesis: A History of Salvation, American Church Quaterly 4 (1964), σ. 175-181. — H. Gross, Der Universalismus des Heils. A. Nach der Urgeschichte Gen. 1—11, Trierer ThZ 73 (1964), σ. 145-153. — C. Westermann, Arten der Erzählung in der Genesis, Teil III: Erzählungen von Schuld und Strafe in Genesis 1—11 (ThB 24), 1964, σ. 47-58. — L. van der Wijngaert, Die Sünde in der priesterschriftlichen Urgeschichte, Theologie und Philosophie 43 (1968), σ. 35—50. — B. W. Anderson, The Interpretation of Genesis 1—11, JBL 97 (1978), σ. 23-29. — H. Werner, Uraspecte menschlichen Lebens nach Texten aus Genesis 2—11 (Exempla Biblica 5), 1971.

Γεν. 12—50: H. Gressmann, Sage und Geschichte in den Patriarchenerzählungen, ZAW 30 (1910), σ. 1-36. — W. F. Albright, Historical and Mythical Element in the story of Joseph, JBL 37 (1918), σ. 111-143. — H. Gunkel, Jakob, PrJ Bd. 176 (1919), σ. 339-362. — Τοῦ αὐτοῦ, Die Komposition der Joseph-Geschichten, ZDMG 76 (1922), σ. 55-71. — R. Weill, L' installation des Israélites en Palestine et la légende des Patriarches, RHR 87 (1922), σ. 69-120, 88 (1923), σ. 1-44. — O. Eissfeldt, Stammesgeschichte und Novelle von Jakob und von seinen Söhnen, ἐν H. Gunkel-Festschrift I (1923), σ. 56-77. — H. Gressmann, Ursprung und Entwicklung der Joseph-Sage, ἐν H. Gunkel-Festschrift I (1923), σ. 1-55. — J. Kroeker, Die Patriarchen oder das Prinzip des Glaubens (1 Mose Kap. 12-50), 1927 (1938^a). — P. Dhorme, Abraham dans le cadre de l'histoire, RB 37 (1928), σ. 367-385, 481—511, 40 (1931), σ. 364-374, 503-518. — F. M. Th. Böhl, Das Zeitalter Abrahams. II. Patriarchen, (AO 29,1), 1930 (= Opera Minora, 1953, σ. 26-49, 476). — E. A. Speiser, Ethnic Movements in the Near East in the second Millenium B.C., AASOR 13 (1933), σ. 13-54. — O. Eissfeldt, Altertumskunde und Altes Testament (Sagen der Genesis), BZAW 66 (1936), σ. 155-161. — T. J. Meek, Hebrew Origins, 1936 (1950^a). — R. Weill, La légende des Patriarches et l'histoire, RES 4 (1937), σ. 145-206. — W. F. Albright, From the Stone Age to Christianity: Monotheism and the Historical Process, 1940 (1957^a). Γερμ. μετάφρ. 1949. — H. Eising, Formgeschichtliche Untersuchung zur Jakobserzählung der Genesis, 1940. — R. de Vaux, O. P., Les

patriarches hébreux et les découvertes modernes, RB 53 (1946), σ. 321-348, 55 (1948), σ. 5-36. — C. U. Wolf, Terminology of Israel's Tribal Organization, JBL 65 (1946), σ. 45-49. — C. Jakubiec, Aus der Problematik der Genesis, des Buches der Anfänge Israels, Gen. 12—36, 1947. — J. J. Dougherty, The World of the Hebrew Patriarchs, Scripture 3 (1948), σ. 98-102. — J. de Fraine, De chronologia Abrahae secundum documenta nuperrime effossa, VD 26 (1948), σ. 104-109. — H. Junker, Die Patriarchengeschichte: Ihre literarische Art und ihr geschichtlicher Charakter, TThZ 57 (1948), σ. 38-45. — H. S. Nyberg, Abraham, Isaak, Patriarkena, SBU (1948, 1952²), σ. 658-661. — R. T. O'Callaghan, S. J., Aram Naharaim: A Contribution to the History of Upper Mesopotamia in the Second Millennium B. C., Rome 1948. — H. H. Rowley, Recent Discovery and the Patriarchal Age, Reprint from BJRL 32 (1949/50), σ. 48-79. — Τοῦ αὐτοῦ, From Joseph to Joshua: Biblical Traditions in the Light of Archaeology (Schweich Lectures), 1950 (1952²). — N. Schneider, Patriarchennamen in zeitgenössischen Keilschrifturkunden, Bibl 33 (1952) σ. 516-522. — C. H. Gordon, The Patriarchal Age, JBR 21 (1953), σ. 238-243. — G. von Rad, Josephsgeschichte und ältere Chokma, VTSuppl I (1953), σ. 120-127. — M. F. Unger, The Patriarchs and Contemporary History, BiblSacr 110 (1953), σ. 227-233, 289-298. — A. Jepsen, Zur Überlieferungsgeschichte der Vätergestalten, WZ Leipzig 2/3 (1953/54), σ. 267-281. — S. Garofalo, I Patriarchi della Bibbia, 1954. — C. H. Gordon, The Patriarchal Narratives, JNES 13 (1954), σ. 56-59. — E. Shohat, Political Motives in the Stories of the Patriarchs, Tarbiz 24 (1954/55), σ. 252-267 (ἔβραϊστί). — M. Burrows, Ancient Israel, ἐν R. C. Dentan, The Idea of History in the Ancient Near East, 1955, σ. 106-131. — N. Glueck, The Age of Abraham in the Negeb, BA 18 (1955), σ. 1-9. — C. T. Fritsch, 'God was with him': a theological study of the Joseph narrative, Interpr 9 (1955), σ. 21-34. — J. M. A. Janssen, Egyptological Remarks on the Story of Joseph in Genesis, JEOL 14 (1955/56), σ. 63-72. — G. von Rad, Die Josephsgeschichte, 1956. — U. Cassuto, Abraham, Isaac, Jacob, 1958. — R. de Vaux, Die hebräischen Patriarchen und die modernen Entdeckungen, 1959. — J. Vergote, Joseph en Egypte (OBL), 1959. — F. Michaéli, Le livre de la Genèse (Chapitres 12 à 50), 1960. — G. von Rad, History and the Patriarchs, ExpT 71 (1960), σ. 292-296, 72 (1961), σ. 213-216. — H. Cazelles, λ. Patriarches, ἐν DBVSuppl VII (1961), σ. 81-156. — M. Noth, Die Ursprünge des alten Israel im Lichte neuer Quellen,

(AFLNW 94), 1961. — J. A. S o g g i n, Alttestamentliche Glaubenszeugnisse und geschichtliche Wirklichkeit, ThZ 17 (1961), σ. 385-398. — G. C o r n f e l d, Von Adam bis Daniel: Das Alte Testament und sein historisch-archäologischer Hintergrund, 1962. — J. M e y s i n g, The Biblical Chronologies of the Patriarchs, Christian News from Israel 13 (1962), σ. 3-12. — A. P a r r o t, Abraham et son temps, (CAB 14), 1962. — R. d e V a u x, Les patriarches hébreux et l'histoire, FrancLa 13 (1962/63), σ. 287-297. Γερμ. 1965. — W. F. A l b r i g h t, The Biblical Period from Abraham to Ezra, 1963. — F. M. T h. B ö h l, Babel und Bibel. II, 7: Die Patriarchenzeit, JEOL 17 (1963), σ. 125-140. — S. B. F r o s t, Patriarchs and Prophets, 1963. — C. H. G o r d o n, Hebrew Origins in the Light of recent Discovery, ἐν A. A l t m a n n (ed.), Biblical and other Studies, (1963), σ. 3-14. — S. Y e i v i n, The Age of the Patriarchs, RStOr 38 (1963), σ. 277-302. — J. H e m p e l, Geschichten und Geschichte im Alten Testament bis zur persischen Zeit, 1964. — J. M. H o l t, The Patriarchs of Israel, 1964. — A. M a l a m a t, Sources of Early Biblical History. The Second Millenium B.C., 1964. — J. S c h e c k e n h o f e r, Von Abraham bis David: Eine chronologische Beobachtung. I: Einleitung - Die Patriarchenzeit, 1964. — F. V a t t i o n i, Nuovi aspetti del problema dei patriarchi biblici, Aug 4 (1964), σ. 330-357. — C. F. P f e i f f e r, Ancient Israel from Patriarchal to Roman Times: A Study Manual, 1965. — R. d e V a u x, Die Patriarchenerzählungen und die Geschichte, (SBS 3), 1965. — N. E. W a g n e r, A Literary Analysis of Genesis 12—36, Toronto 1965 (Diss.). — H. G r u s h k i n, The World of Abraham, 1966 (ἔβρ.). — L. M. M u n t i n g h, Die historisiteit van die Hebreuse aartsvaderhale in Genesis, Suid - Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns, 1966. — N. M. S a r n a, Understanding Genesis: The Heritage of Biblical Israel, 1966, 1972², (ἰδιὰ σ. 81-231). — H. S e e b a s s, Der Erzvater Israel und die Einführung der Jahweverehrung in Kanaan, (BZAW 98), 1966. — W. F. A l b r i g h t, Yahweh and the Gods of Canaan: A historical Analysis of two contrasting Faiths, 1968, (ἰδιὰ σ. 1-95). — I. B l y t h i n, The Patriarchs and the Promise, SJTh 21 (1968), σ. 56-73. — G. W a l l i s, The Tradition von den drei Ahnvätern, ZAW 81 (1969), σ. 18-40. — D. B. R e d f o r d, A Study of the Biblical Story of Joseph, (SVT 20) Leiden 1970. — R. d e V a u x, Histoire Ancienne d'Israël: Des origines à l'installation en Canaan, I, 1971. — M. W e i p p e r t, Abraham der Hebräer? Bemerkungen zu W. F. Albright's Deutung der Väter Israels, Bibl 52 (1971), σ. 407-432. — W. F. A l b r i g h t, From the Patriarchs to Moses, 1: From Abraham to Joseph,

BA 35 (1972), σ. 5-33. — L. R. Fisher, *The Patriarchal Cycles*, *Alter Orient und AT* 22 (1973), σ. 59-65. — S. Herrmann, *Geschichte Israels in alttestamentlicher Zeit*, 1973, σ. 63-81. — J. Schabert, *Patriarchentradition und Patriarchenreligion: Ein Forschungs- und Literaturbericht*, *VuF* 19 (1974), σ. 2-22. — Th. L. Thompson, *The Historicity of the Patriarchal Narratives. The Quest for the historical Abraham*, (*BZAW* 133), 1974. — J. M. Myers, *The Way of the Fathers*, *Interpr* 29 (1975), σ. 121-140. — J. van Seters, *Abraham in History and Tradition*, New Haven: Yale Univ., 1975. — C. Westermann, *Genesis 12—50*, *Erträge der Forschung* Bd. 48, 1975. — M. Görg, *Anfänge israelitischen Gottesglauben*, *Kairos* 18 (1976), σ. 256-264. — J. M. Miller, *The Patriarchs and Extra-biblical Sources: A Response*, *J. for the Study of the OT* 2 (1977), σ. 62-66. — S. M. Warner, *The Patriarchs and Extra-biblical Sources*, *J. for the Study of the OT* 2 (1977), σ. 50-61. — Τοῦ αὐτοῦ, *Primitive Saga Men*, *VT* 29 (1979), σ. 325-335.

α'. Ὀνομασία

Τὸ βιβλίον τοῦτο καλεῖται ἐν μὲν τῇ ἑβραϊκῇ βίβλῳ Βερεσὶθ (= ἐν ἀρχῇ) ἀπὸ τῆς ἀρκτικῆς του λέξεως, ἐν δὲ τῇ μεταφράσει τῶν Ὁ' Γένεσις ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χωρίου 2,4 («αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς...»). Εἶναι ὡσαύτως πιθανὸν ὅτι τὸ ὄνομα Γένεσις ἐδόθη αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἑλληνιστῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς δύο πρώτοις κεφαλαίοις διηγήσεως περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ὁ' κατάγεται ἡ ἐν τῇ Βουλγάτῃ, καὶ μέσῳ ταύτης ἐν ταῖς νεωτέραις μεταφράσεσιν, ὀνομασία *Genesis*. Εἶναι δ' ἡ Γένεσις κατὰ σειρὰν τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἐν ταῦτῳ τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ πενταμεροῦς βιβλίου τοῦ Νόμου, οὗτινος ὁ συνήθης τίτλος εἶναι Πεντάτευχος.

β'. Περιεχόμενον

Ἡ Γένεσις σύγκειται ἐκ 50 κεφαλαίων, ἐν οἷς ἐκτίθεται ἡ ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωσήφ ἱστορία τῆς θείας ἐπαγγελίας καὶ ἐπεμβάσεσι μαρτυρουμένης σωτηρίας. Τὰ 50 κεφάλαια ταῦτα ἐμφανίζονται ὡς συνεχῆς ἐξιστόρησις γεγονότων περίπου 2400 ἐτῶν, τ.ξ. ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς δημιουργίας 1 μέχρι τοῦ ἔτους τοῦ κατακλυσμοῦ 1656 (συμφώνως πρὸς τὰ χωρία 5, 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 28, 32, 7,6) καὶ ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰακώβ (47,28) καὶ τοῦ Ἰωσήφ (50,22). Ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως δὲν ἀποτελοῦν πλήρως τι

σύνολον μετ' ἀρχικῆς οἰκονομίας περιεχομένου, καθόσον πολλαχοῦ ἐμφαίνουσι παρέμβασιν διαφόρων χειρῶν ἐν διαφόροις χρόνοις.

Τὸ κύριον μέρος τῆς Γενέσεως (κεφ. 12-50) ἀποτελοῦν αἱ περὶ πατρι-
αρχῶν διηγήσεις (Ἀβραάμ: 12,1—25,18. Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ: 25,19—36,43.
Ἰωσήφ καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ: 37,1—50,26). Προτάσσεται δ' αὐτῶν ἡ ἐν κεφ.
1—11 ἐκτιθεμένη παλαισιότατη τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορία (γερμ. Urge-
schichte), συγκροτουμένη ὡσαύτως ἐκ μερικωτέρων διηγήσεων. Οὕτω τὸ
περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίον δύναται νὰ διαιρεθῇ ὡς κάτωθι.

α) Προϊστορία τῆς ἀνθρωπότητος (1,1—11,32)

1. Δημιουργία. Ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Νῶε, 1,1—6,4.

- 1) Δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, σάββατον 1,1—2,
4α.
2) Ἀδὰμ καὶ Εὐὰ ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς Ἐδέμ, πτώσις καὶ
ἐξώσις αὐτῶν, 2,4β—3,24.

3) Κάιν καὶ Ἀβελ, 4,1-16.

4) Γενεαλογία τοῦ Κάιν καὶ ἀπαρχὴ τοῦ πολιτισμοῦ, 4,17-26.

5) Γενεαλογικὸς πίναξ ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Νῶε, 5,1-32.

6) Υἱοὶ τοῦ Θεοῦ καὶ θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων, 6,1-4.

2. Ἀπὸ Νῶε μέχρι Ἀβραάμ, 6,5—11,32.

1) Κατακλυσμὸς, 6,5—8,22.

2) Εὐλογία καὶ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου σύναψις διαθήκης, 9,1-17.

3) Μέθη τοῦ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, 9,18-29.

4) Γενεαλογικὸς πίναξ τῶν διαφόρων λαῶν, 10,1-32.

5) Πύργος τῆς Βαβέλ, 11,1-9.

6) Γενεαλογία ἀπὸ Σὴμ μέχρις Ἀβραάμ, 11,10-32.

β) Ἱστορία τῶν πατριαρχῶν (12,1—50,26)

1. Ἀβραάμ (12,1—25,18).

1) Κλήσις τοῦ Ἀβραάμ καὶ μετανάστευσις εἰς Χαναάν, 12,1-9.

2) Ἀβραάμ καὶ Σάρρα ἐν Αἰγύπτῳ, 12,10-20.

3) Ἀβραάμ καὶ Λώτ, 13,1-18.

4) Μάχη τῶν βασιλέων καὶ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ ὑπὸ τοῦ Μελ-
χισεδέκ, 14,1-24.

5) Σύναψις διαθήκης μετὰ τοῦ Ἀβραάμ, 15,1-21.

6) Ἀβραάμ, Σάρρα καὶ Ἄγαρ, θεῖαι ἐπαγγελίαι περὶ τοῦ
Ἰσμαήλ, 16,1-16.

7) Διαθήκη περὶ περιτομῆς, 17,1-27.

- 8) Ἀβραάμ καὶ τρεῖς ἄγγελοι, μεσολάβησις ὑπὲρ Σοδόμων, 18,1-33.
- 9) Καταστροφή Σοδόμων καὶ Γομόρρων, 19,1-29.
- 10) Λὼτ καὶ θυγατέρες αὐτοῦ, γέννησις Μωάβ καὶ Ἀμμών, 19,30-38.
- 11) Ἀβραάμ καὶ Σάρρα ἐν Γεράρ, 20,1-18.
- 12) Γέννησις τοῦ Ἰσαάκ, 21,1-8.
- 13) Ἐκδιώξις τῆς Ἀγαρ καὶ τοῦ Ἰσμαήλ, 21,9-21.
- 14) Ἀβραάμ καὶ Ἀβιμέλεχ ἐν Βεερ-σέβα, 21,22-34.
- 15) Θυσία τοῦ Ἰσαάκ, 22,1-19.
- 16) Γενεαλογία τοῦ Ναχώρ, 22,20-24.
- 17) Ἀγορὰ τοῦ σπηλαίου Μαχπελά καὶ ἐνταφιασμός τῆς Σάρρας, 23,1-20.
- 18) Γάμος τοῦ Ἰσαάκ μετὰ τῆς Ρεβέκκας, 24,1-67.
- 19) Ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ ἐκ τῆς Χεττούρας, 25,1-6.
- 20) Θάνατος καὶ ἐνταφιασμός τοῦ Ἀβραάμ, γενεαλογία τοῦ Ἰσμαήλ, 25,7-18.
2. Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ (25,19-36,43).
- 1) Γέννησις τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἡσαῦ, πώλησις πρωτοτοκίων, 25,19-34.
- 2) Ἰσαάκ, Ρεβέκκα καὶ Ἀβιμέλεχ ἐν Γεράρ, 26,1-33.
- 3) Χετταῖαι γυναῖκες τοῦ Ἡσαῦ, 26,34-35.
- 4) Ἐξαπάτησις τοῦ Ἰσαάκ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ, 27,1-28,5.
- 5) Ἰσμαηλίτις γυνή τοῦ Ἡσαῦ, 28,6-9.
- 6) Ὁ Ἰακώβ ἐν Βαιθήλ, 28,10-22.
- 7) Ὁ Ἰακώβ παρὰ τῷ Λαβάν, 29,1-30,43.
- 8) Φυγὴ τοῦ Ἰακώβ ἀπὸ τοῦ Λαβάν, 31,1-54.
- 9) Ὁ Ἰακώβ ἐν Μαχανάριμ καὶ Πενουέλ, πάλιν τοῦ Ἰακώβ μετὰ τοῦ Θεοῦ, 32,1-32.
- 10) Συνάντησις Ἰακώβ καὶ Ἡσαῦ, ἀγορὰ ἀγροῦ ἐν Συχέμ ὑπὸ Ἰακώβ, 33,1-20.
- 11) Ἀτίμισις τῆς Δεινὰ ὑπὸ τοῦ Συχέμ, 34,1-31.
- 12) Ὁ Ἰακώβ καὶ πάλιν ἐν Βαιθήλ, 35,1-15.
- 13) Θάνατος τῆς Ραχήλ, 35,16-22α.
- 14) Οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ, θάνατος τοῦ Ἰσαάκ, 35,22β-29.
- 15) Γενεαλογία τοῦ Ἡσαῦ, γενεαλογία Σηεῖρ τοῦ χορραίου, βασιλεῖς Ἐδώμ, 36,1-43.

3. Ἰωσήφ καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ (37,1—50,26).
 - 1) Ὀνειρα τοῦ Ἰωσήφ καὶ πώλησις αὐτοῦ, 37,1-36.
 - 2) Ὁ Ἰούδας μετὰ τῆς Ταμάρ (Ὁ Ἰακώβ), 38,1-30.
 - 3) Πώλησις τοῦ Ἰωσήφ εἰς Αἴγυπτον καὶ φυλάκισις αὐτοῦ ἐκ συκοφαντίας τῆς γυναικὸς τούτου, 39,1-23.
 - 4) Ὁ εἰς τὸν Ποτιφάρ πωληθεὶς Ἰωσήφ φροντιστὴς τῶν πεφυλακισμένων αὐλικῶν τοῦ φαραῶ καὶ ἐξηγητὴς τῶν ὄνειρων των, 40,1-23.
 - 5) Ἡ ὑπὸ Ἰωσήφ ἐξήγησις τῶν ἐνυπνίων τοῦ φαραῶ, 41,1-57.
 - 6) Ἡ εἰς Αἴγυπτον πρώτη μετάβασις τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ, 42,1-38.
 - 7) Ἡ εἰς Αἴγυπτον δευτέρα μετάβασις τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ, 43,1-34.
 - 8) Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ τελευταία δοκιμασία τῶν ἀδελφῶν του, 44,1-34.
 - 9) Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἀποκάλυψις ἑαυτοῦ εἰς τοὺς ἀδελφούς του, 45,1-28.
 - 10) Ἡ εἰς Αἴγυπτον μετανάστευσις τοῦ Ἰακώβ καὶ τῆς οἰκογενείας του, 46,1—47,10.
 - 11) Ἀγροτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰωσήφ, 47,11-27.
 - 12) Ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπιθανάτου Ἰακώβ υἱοθέτησις καὶ εὐλογία τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ἰωσήφ, 48,1-22.
 - 13) Αἱ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ τελευταῖαι εὐλογίαι τῶν υἱῶν του, θάνατος καὶ ἐνταφιασμὸς αὐτοῦ, 49,1—50,21.
 - 14) Θάνατος τοῦ Ἰωσήφ, 50,22-26.

Ὅτω πρὸ τοῦ βιβλίου τῆς Ἐξόδου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἄρχεται καθ' ἑαυτὴν ἡ ἱστορία τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἡ Γένεσις ἀνασκοπεῖ τὴν προἱστορίαν τούτου ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ α' μέρος ἄρχεται ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ λήγει εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Οὐρ εἰς τὴν Χαρρὰν μετοίκησιν τοῦ Θάρα καὶ τῆς οἰκογενείας του. Τὸ β' μέρος ἄρχεται ἀπὸ τῆς κλήσεως τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς εἰς Χαναὰν εἰσόδου τούτου καὶ λήγει εἰς προαγγελίαν τῆς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐπιστροφῆς τῶν ἀπογόνων του. Ἐν τῇ Γενέσει ἐξαιρούνται, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς βιβλίοις τῆς Πεντατεύχου, ἡ ἐπαγγελία, ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ διαθήκη. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκάστῳ τμήματι αὐτῆς ὑπάρχει χαρακτηριστικὴ τις ἰδέα· ἐν τῇ προἱστορίᾳ, ἡ δι' ἐπανεπιλημμένων ἀπιστιῶν τῶν ἀνθρώπων ἀναστολὴ τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ· ἐν τῇ περὶ τοῦ Ἀβραάμ διηγήσει, ἡ δοκιμαζομένη καὶ ἀνταμειβομένη πίστις (πρβ. Ἐβρ. 11,8 ἐξ., 17 ἐξ.)· ἐν τῇ περὶ τοῦ Ἰακώβ διηγήσει, ἡ κατὰ χάριν θεία ἐκλογὴ (πρβ. Ματθ. 1,2-3. Ρωμ. 9,13)· καὶ ἐν τῇ περὶ τοῦ Ἰωσήφ διηγήσει, ἡ τοὺς κακοὺς λογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων ματαιοῦσα θεία πρόνοια.

γ'. Γένεσις τοῦ βιβλίου

Φιλολογικὴ ἐξέτασις τοῦ βιβλίου μαρτυρεῖ τὴν ἐκ πηγῶν συγκρότησίν του. Δύναται δὲ τις μετὰ τοῦ Noth, τοῦ de Vaux καὶ πλείστων ἄλλων ἐρευνητῶν νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἐν αὐτῷ ὑπαρξίν τριῶν πηγῶν, ἥτοι τῆς Γλαχβικῆς (J¹+J²), τῆς Ἑλωχειμικῆς (E) καὶ τῆς Ἰερατικῆς (P), ἀντιστοιχοῦσῶν εἰς τρεῖς ὁμωνύμους παραδόσεις. Ὁ καθορισμὸς τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν τάσεων αὐτῶν ἀνήκει εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὅλου προβλήματος τῆς γενέσεως τῆς Πεντατεύχου (βλ. ἡμέτ. ξ. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π. Διαθήκην, σ. 188 ἐξ.), διὸ καὶ ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς ὑπόδειξιν τῶν εἰς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ἀνηκόντων συστατικῶν στοιχείων. Εἰρήσθω δ' ὅτι ἡ εἰς πηγὰς ἢ παραδόσεις τοιαύτη κατανομὴ τοῦ περιεχομένου τῆς Γενέσεως εἶναι, ὡσπερ καὶ ἡ περὶ τῶν πηγῶν τῆς Πεντατεύχου θεωρία, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑποθετικὴ καὶ ὅτι συχνάκις ὁ μέχρι τῶν λεπτομερειῶν διαχωρισμὸς τῶν πηγῶν ἢ παραδόσεων εἶναι ἀδύνατος.

1. Γλαχβικὴ πηγὴ ἢ παράδοσις (J)

Δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἐπίγειος παράδεισος, πειρασμὸς καὶ πτώσις, ἔξωσις ἐκ τοῦ παραδείσου 2,4β—3,24.

Κάιν καὶ Ἀβελ, 4.

Αὔξουσα διαφθορὰ τῆς ἀνθρωπότητος, 6,1-8.

Διάσωσις τοῦ Νῶε ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ (JP), 7—8.

Υἱοὶ τοῦ Νῶε, ἁμαρτία τοῦ Χαναάν καὶ κατ' αὐτοῦ ἀρὰ ὑπὸ τοῦ Νῶε, 9,18-19, 24-30.

Πύργος τῆς Βαβέλ καὶ διασπορὰ τῶν λαῶν, 11,1-9.

Κλῆσις τοῦ Ἀβράμ, ἄφιξις εἰς Χαναάν, προσωρινὴ μετανάστευσις εἰς Αἴγυπτον, 12.

Χωρισμὸς ἀπὸ τοῦ Λῶτ, 13.

Θεῖαι ἐπαγγελίαι καὶ διαθήκη (ἴχνη E;), 15.

Γέννησις τοῦ Ἰσμαήλ, 16.

Ἐμφάνισις τοῦ Γλαχβὲ παρὰ τὴν δρυὴν τοῦ Μαμρὲ (Ὁ Μαμβρῆ), εὐαγγελισμὸς γεννήσεως τοῦ Ἰσαάκ, μεσιτεία τοῦ Ἀβραάμ ὑπὲρ τῶν Σοδόμων, 18.

Καταστροφὴ τῶν Σοδόμων, διάσωσις τοῦ Λῶτ, αἱ θυγατέρες τοῦ Λῶτ, 19.

Γέννησις τοῦ Ἰσαάκ (JP), 21,1-7.

Ἀβραάμ καὶ Ἀβιμέλεχ ἐν Βεερ-σεῖβα (JE), 21, 22-34.

Θυσία τοῦ Ἰσαάκ (ἴχνη J ἐν E), 22.

Γάμος τοῦ Ἰσαάκ, 24.

Οἱ ἐκ τῆς Κετουρὰ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, θάνατος τοῦ Ἀβραάμ (JP), 25,1-10.

Γέννησις τοῦ Ἡσαῦ καὶ τοῦ Ἰακώβ, πώλησις πρωτοτοκίων, 25,19-34.
 Ὁ Ἰσαὰκ ἐν Γεράρ, 26.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ ἰδιοποίησις τῆς εἰς τὸν πρωτότοκον Ἡσαῦ ἀνηκούσης εὐλογίας τοῦ Ἰσαὰκ, φυγὴ τοῦ Ἰακώβ εἰς Μεσοποταμίαν, 27,1-45.
 Τὸ περὶ τῆς οὐρανομήκουσ κλίμακος ἐνύπνιον τοῦ Ἰακώβ (JE), 28, 10-22.

Ὁ Ἰακώβ παρὰ τῷ Λαβάν, οἱ γάμοι του, τὰ τέκνα του, ὁ πλοῦτός του (ἔχνη E;), 29—30.

Ἡ ἀπὸ τοῦ Λαβάν φυγὴ τοῦ Ἰακώβ (ἔχνη J ἐν E), 31,1—32,3.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ προετοιμασία τῆς μετὰ τοῦ Λαβάν συναντήσεώς του, 32,4-14.

Ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ πάλη τοῦ Ἰακώβ, 32,23-33.

Συνάντησις καὶ συμφιλίωσις τοῦ Ἰακώβ μετὰ τοῦ Ἡσαῦ, χωρισμὸς αὐτῶν, 33.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Συχέμ ἀτίμως τῆς Δεινά, ἐκδίκησις τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς (JE;), 34.

Αἰμομειξία τοῦ Ρουβήν, 35,21-22α.

Γυναῖκες καὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἡσαῦ (ἦ E;), 36,1-5.

Ἡ ἐν τῇ περὶ τοῦ Ἰωσήφ διηγήσει ἐπέμβασις τοῦ Ἰούδα, πώλησις τοῦ Ἰωσήφ εἰς τοὺς ἰσμαηλίτας, 37 (ἐν μέρει).

Διήγησις περὶ τοῦ Ἰούδα καὶ τῆς Ταμάρ (Ὁ Ἰάμαρ), 38.

Πώλησις τοῦ Ἰωσήφ εἰς Αἴγυπτον, ἐκ συκοφαντίας τῆς γυναικὸς τούτου φυλάκισις αὐτοῦ, 39.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἐξήγησις τῶν ἐνυπνίων τοῦ Φαραῶ (ἔχνη J ἐν E), 41.

Ἡ εἰς Αἴγυπτον πρώτη μετάβασις τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ (ἔχνη J ἐν E), 42.

Ἡ εἰς Αἴγυπτον δευτέρα μετάβασις τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ (ἔχνη E ἐν J), 43.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ τελευταία δοκιμασία τῶν ἀδελφῶν του, 44.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἀποκάλυψις ἑαυτοῦ εἰς τοὺς ἀδελφούς του (JE), 45.

Ἡ εἰς Αἴγυπτον μετάβασις τοῦ Ἰακώβ καὶ τῆς οἰκογενείας του (JE), 46,1-6.

Δεξίωσις ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Φαραῶ, 46,28—47,6.

Ἀγροτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰωσήφ, 47,13-26.

Τελευταία ἐπιθυμία τοῦ Ἰακώβ, 47,27-31.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ υἱοθέτησις καὶ εὐλογία τοῦ Ἐφραῖμ καὶ τοῦ Μανασσῆ (JE), 48,1-2, 7-22.

Ἐνταφιασμὸς τοῦ Ἰακώβ (JE), 50,1-11, 14,

2. Ἐλωχειμικὴ πηγὴ ἢ παράδοσις (E)

Οὐδὲν ἐκ τῆς παλαιοτάτης ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος.

Θεῖαι ἐπαγγελίαι πρὸς τὸν Ἀβραάμ καὶ διαθήκη μετ' αὐτοῦ (Ἰχνη E); 15.

Ἄβραάμ καὶ Σάρρα ἐν Γεράρ, 20.

Ἐκδίωξις τῆς Ἄγαρ καὶ τοῦ Ἰσμαήλ, 21,8-21.

Ἄβραάμ καὶ Ἀβιμέλεχ ἐν Βεερ-σέβα (JE), 21,22-34.

Θυσία τοῦ Ἰσαὰκ (Ἰχνη J ἐν E), 22.

Οὐδὲν μετὰ βεβαιότητος ἐκ τῆς περὶ τοῦ Ἰσαὰκ διηγήσεως.

Τὸ περὶ τῆς οὐρανομήκουσ κλίμακος ἐνύπνιον τοῦ Ἰακώβ (JE), 28, 10-22.

Ὁ Ἰακώβ παρὰ τῷ Λαβάν (Ἰχνη E ἐν J); 29—30.

Ἡ ἀπὸ τοῦ Λαβάν φυγὴ τοῦ Ἰακώβ (Ἰχνη J ἐν E), 31,1—32,3.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ προετοιμασία τῆς μετὰ τοῦ Λαβάν συναντήσεώς του, 32,14-22.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Συχέμ ἀτίμωσις τῆς Δεινά, ἐκδίκησις τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς (JE); 34.

Ὁ Ἰακώβ ἐν Βαιθὴλ (EP), γέννησις τοῦ Βενιαμίν, θάνατος τῆς Ραχὴλ, 35,1-19.

Γυναῖκες καὶ ἀπόγονοι τοῦ Ἡσαῦ (ἢ J); 36,1-5.

Ἡ ἐν τῇ περὶ τοῦ Ἰωσήφ διηγήσει ἐπέμβασις τοῦ Ρουβὴν, ἀνάσυρσις τοῦ Ἰωσήφ ἐκ τοῦ λάκκου ὑπὸ τῶν μαδιανιτῶν, 37 (ἐν μέρει).

Ὁ εἰς τὸν Ποτιφάρ πωληθεὶς Ἰωσήφ φροντιστὴς τῶν πεφυλακισμένων αὐλικῶν τοῦ φαραῶ καὶ ἐξηγητὴς τῶν ἐνυπνίων των, 40.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἐξήγησις τῶν ἐνυπνίων τοῦ φαραῶ (Ἰχνη J ἐν E), 41.

Ἡ εἰς Αἴγυπτον πρώτη μετάβασις τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ (Ἰχνη J ἐν E), 42.

Ἡ εἰς Αἴγυπτον δευτέρα μετάβασις τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ (Ἰχνη E ἐν J), 43.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἀποκάλυψις ἑαυτοῦ εἰς τοὺς ἀδελφούς του (JE), 45.

Ἡ εἰς Αἴγυπτον μετάβασις τοῦ Ἰακώβ καὶ τῆς οἰκογενείας του (JE), 46,1-6.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ υἰοθέτησις καὶ εὐλογία τοῦ Ἐφραὶμ καὶ τοῦ Μανασσῆ (JE), 47,1-2, 7-22.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰακώβ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωσήφ, 50,15-26.

3. Ἱερατικὴ πηγὴ ἢ παράδοσις (P)

Διήγησις περὶ δημιουργίας, 1,1—2,4α.

- Οἱ μέχρι τοῦ Νῶε ἀπόγονοι τοῦ Ἀδάμ, 5.
 Διήγησις περὶ τοῦ Νῶε καὶ τῆς κιβωτοῦ, 6,9-22.
 Ὁ κατακλυσμός (JP), 7-8.
 Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σύναψις διαθήκης μετὰ τοῦ Νῶε, 9,1-17.
 Ἀπόγονοι τοῦ Νῶε, γενεαλογικὸς πίναξ τῶν διαφόρων λαῶν, 10,1-7,
 20-23, 31-32.
 Γενεαλογία τοῦ Σήμ, 11,10-26.
 Ἡ μέχρι τοῦ Ἀβράμ γενεαλογία τοῦ Τέραχ, 11,27-32.
 Γέννησις τοῦ Ἰσμαήλ, 16,3, 15-16.
 Ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σύναψις διαθήκης μετὰ τοῦ Ἀβράμ λαβόντος τὸ
 ὄνομα Ἀβραάμ, περιτομή, 17.
 Γέννησις τοῦ Ἰσαάκ (JE), 21,1-7.
 Θάνατος τῆς Σάρρας, ἀγορὰ τοῦ σπηλαίου Μαχπελά, 23.
 Θάνατος τοῦ Ἀβραάμ, γενεαλογία τοῦ Ἰσμαήλ (JP), 25,7-18.
 Χρονολογικὸν πλαίσιον ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ἰσαάκ, 25,19-20, 26.
 Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰσαάκ ἀποστολὴ τοῦ Ἰακώβ εἰς Μεσοποταμίαν, 27,46—
 28,5.
 Χετταῖαι γυναῖκες τοῦ Ἡσαῦ, 26,34-35. 28,6-9.
 Ὁ Ἰακώβ ἐν Βαιθήλ (EP), 35,6, 9, 15.
 Οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ, θάνατος τοῦ Ἰσαάκ, 35,22β-29.
 Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Ἐδώμ, 36,40—37,1.
 Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰακώβ, 46,8-27.
 Ἡ ἐν Αἰγύπτῳ ἐγκατάστασις τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἰακώβ, 47,6-11.
 Θάνατος τοῦ Ἰακώβ, 49,29-33.
 Ἐνταφιασμός τοῦ Ἰακώβ, 50,12-13.

4. Περικοπαὶ διαφόρου προελεύσεως

Ἐκστρατεία τεσσάρων μεγάλων βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς, 14.

Ἐδωμιτικαὶ παραδόσεις, 36,9-14(;), 15-39.

Ἐυλογία τοῦ Ἰακώβ, 49,1-28.

Οὕτω ἡ μὲν προῖστορία τῆς ἀνθρωπότητος σύγκειται ἐκ τῶν πηγῶν
 J¹ (+J²) καὶ P (διάφορος ἢ γνώμη τοῦ Eissfeldt¹ χαρακτηριζόντος τὴν J¹ ὡς
 L=Laienquelle, τ.ἔ. λαϊκὴν πηγὴν, καὶ ἔτι περισσότερον διάφορος ἢ τοῦ

1. O. Eissfeldt, Einleitung in das Alte Testament, Tübingen 1964³ (1976⁴), σ. 258 ἐξ. Τὰ εἰς τὴν λαϊκὴν πηγὴν ἀποδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Eissfeldt χωρὶα τῆς Γενέσεως εἶναι τὰ ἐξῆς· 2,4b—3,24*. 4,1,17a,18-24. 6,1-4. 9,21-27. 11,1-9. 12, 1-4a*,6-8. 13,2,5,7-11a,12bβ-18. 18—19. 25,1-6,11b,21-26a,29-34. 26,1-2a,3a,6-23, 25b-33. 29,1—30,24*,25-43*. 31,1,3,19-54*. 32,24b-33. 33,18-19*. 34. 35,5,21-22ba, 36,2b-5*,9-39*. 38. 49,1*,2-7.

Mowinckel² τοῦ Hölscher³ καὶ τοῦ Fuss⁴ ἐπιχειροῦντων ἀνεύρεσιν τῆς Ε ἐν αὐτῇ τῇ προϊστορίᾳ) ἡ δὲ ἱστορία τῶν πατριαρχῶν ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν πηγῶν J¹ (+J²), Ε καὶ Ρ. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι ἡ Γραχβικὴ παράδοσις, ἥτις ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Πεντατεύχου κατέχει ἐν τῇ Γενέσει προνομιοῦχον θέσιν, ἐξασφαλίζει εἰς τὴν ἀφήγησιν τὴν συνέχειάν της καὶ εἰς τὸ βιβλίον τὴν συνοχὴν του καὶ τὴν προοπτικὴν του· ἡ ἱστορία τῶν πατριαρχῶν ἔχει τὰς ῥίζας της εἰς τὴν προϊστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ προδιαγράφει τὸν ἰδιάζοντα προορισμὸν τοῦ Ἰσραήλ, ἀνταποκρινόμενον εἰς τὸ ὑπὲρ ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος προνοούμενον σωτήριον σχέδιον τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὸν J ἀνάγεται οὐ μόνον ἡ διάταξις τῆς Γενέσεως ἀλλὰ καὶ ἡ σύνδεσις ταύτης μετὰ τοῦ ἐν τῇ Ἐξόδῳ καὶ τοῖς Ἀριθμοῖς ἀποτεθησαυρισμένου παραδοσιακοῦ ὕλικου τῆς πρωταρχικῆς Πεντατεύχου. Ὡς συνδετικὸς κρίκος ἐχρησίμωσεν ἡ περὶ τοῦ Ἰωσήφ παράδοσις, ἣν ὁ J δι' ἰδίας λογοτεχνικῆς διασκευῆς κατέστησεν ἔξοχον διήγημα. Πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ J ἐπεξεργασίας ὑπῆρχον ἀσφαλῶς διάφοροι ἀφηγήσεις περὶ ἑνὸς ἐκάστου τῶν πατριαρχῶν· ἐὰν αὗται εἶχον ἤδη γραπτῶς διατυπωθῆ, εἶναι ἄδηλον, διότι ὁ J ἐπιτρέπει νὰ γνωσθῶν μόνον συναφαί περιεχομένου ἀλλ' οὐχὶ καὶ διαφοραὶ ὕφους.

Τοῦναντίον ἡ ἐλωχειμικὴ παράδοσις ἔχει διατηρηθῆ ἀτελῶς. Φαίνεται ὅτι οὐδέποτε περιελάμβανε τὴν τῆς ἀνθρωπότητος προϊστορίαν καὶ ὅτι ὑπὸ αὐτοτελεῖ μορφήν ἤρχιζεν οὐχὶ ἐκ τοῦ σημείου τῆς ἐν κεφ. 20 (ἢ ἐν κεφ. 15;) ἐμφανισέως της, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἐκ τῆς κλήσεως τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς εἰς Χαναὰν μεταναστεύσεως τούτου. Παρότι ἐλλείπουν ἐξ αὐτῆς πολλὰ τῶν ἐν τῇ γραχβικῇ παραδόσει ἐπεισοδίων καὶ εἶναι ὀλίγα τὰ μόνον ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντα ἀφηγηματικὰ στοιχεῖα, τὸ πλῆθος τῶν σχεδόν κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν παραλλήλων χωρίων καὶ τῶν σημείων ἐπαφῆς ἐμφαίνει ὅτι δι' αὐτῆς ἔχει συμπληρωθῆ ἡ προγενεστέρα της γραχβικὴ παράδοσις, ἥτις ἐν τῇ συγχωνεύσει κατέχει πλεονεκτικὴν θέσιν. Ἐκατέρα τῶν ἀδελφῶν παραδόσεων τούτων εἶναι ἡ ἐν διαφορετικῶ περιβάλλοντι ἰδιαιτέρα μορφή τῆς ἀρχικῶς κοινῆς παραδόσεως. Φαίνεται δ' ὅτι ἐν τελικῇ τινι διασκευῇ αἱ πηγαὶ J καὶ Ε ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τὴν ἐνιαίαν μορφήν JE, γενομένην ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνη καλουμένου Ἰεχωβιστοῦ.

Ἡ Ἱερατικὴ παράδοσις προϋποθέτει τὰς δύο προηγουμένας, εἰσάγουσα

2. S. Mowinckel, *The Two Sources of the Predeuteronomic Primeval History (JE) in Gen. 1—11* (ANVAO II 1937,2), Oslo 1937. Ὑστερον ὁ Mowinckel μετέβαλε γνώμην· πρβ. τοῦ αὐτοῦ, *Erwägungen zur Pentateuch-quellenfrage*, σ. 60 ἔξ.

3. G. Hölscher, *Geschichtsschreibung in Israel*, SKHVL 50 (1952), σ. 271 κ.ά.

4. W. Fuss, *Die sogenannte Paradieserzählung*, Gütersloh 1968.

εἰς αὐτὰς χρονολογίας, καταλόγους καὶ γενεαλογίας πρὸς σύνδεσιν τῶν ἐπεισοδίων καὶ χρονολογικὴν καὶ ἐθνικὴν πλαισίωσιν τούτων. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τῶν ἐγγόνων τοῦ Ἰακώβ γενεαλογικὴ σειρά εἶναι συνεχῆς καὶ αἱ παράλληλοι γενεαλογίαι ἀνακεφαλαιοῦνται ὡσάκις ἀφίστανται ἐκ τῆς βασικῆς γενεαλογικῆς γραμμῆς. Αἱ τῆς ἱερατικῆς παραδόσεως σπανίζουσαι διηγήσεις ἐμφαίνουσι τὸν νομικὸν τῆς χαρακτῆρα· λ.χ. ὁ μετὰ τὴν δημιουργίαν σαββατισμός, ἢ μετὰ τοῦ Νῶε σύναψις διαθήκης, ἢ μετὰ τοῦ Ἀβραάμ σύναψις διαθήκης, ἢ περιτομὴ καὶ ἢ τοῖς πατριάρχαις παρέχουσα τίτλον ἰδιοκτησίας ἐν Χαναὰν ἀγορὰ τοῦ σπηλαίου Μαχπελά. Εἰς δευτερονομιστικὴν διασκευὴν δὲν φαίνεται νὰ ἔχη ὑποβληθῆ ἡ Γένεσις.

Ἐξ ἐπόψεως τῆς ἱστορίας τῆς παραδόσεως πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀρχικὴν παράδοσιν τοῦ ὕλικου τῆς Γενέσεως ἀπὸ τῆς παραδόσεως τῆς πρωταρχικῆς Πεντατεύχου. Ἐνῶ αὕτη ἀνέκαθεν ἐσχετίσθη πρὸς τὸ θεῖον ὄνομα Γλαχβὲ καὶ παρεδόθη ἐν τῷ ἱερῷ τῆς ἀμφικτιονίας, αἱ μὲν διάφοροι περὶ πατριαρχῶν παραδόσεις ἐρριζώθησαν ἐν τοῖς ἱεροῖς τῶν σχετικῶν λατρειῶν τοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων, τὸ δὲ ἀφηγηματικὸν ὕλικόν τῆς παλαιοτάτης ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος ἐρριζώθη ἐν τῇ παραδόσει τοῦ χαναανιτικοῦ οἰκισμοῦ πόλεων. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται διατὶ ὁ Ε δὲν ἔχει δεχθῆ τὸ ὑπὸ τοῦ J παραληφθὲν ὕλικόν τοῦτο, δεδομένου ἄλλως τε ὅτι ἀρνεῖται αἱματηρὰν συνεισφορὰν τῆς Χαναὰν ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ. Ἐπίσης τὸ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Γλαχβὲ ἐφέρετο εἰς σχέσιν πρὸς τὰ ἱερά τῶν πατέρων, ὡς τοῦτο πράττει ὁ J διὰ σταθεροῦ ταυτισμοῦ τοῦ Γλαχβὲ πρὸς τὸν «Θεὸν τῶν πατέρων», δὲν γίνεται δεκτὸν ὑπὸ τοῦ Ε, ὅστις ἐν τῇ Γένεσει ἀποφεύγει τὸ ὄνομα τοῦ Γλαχβὲ.

Ἡ ἱστορία τῆς θρησκείας ἐπιβεβαιοῖ τὰ δεδομένα τῆς ἱστορίας τῆς παραδόσεως. Ἡ ἀνάλυσις τῶν περὶ Θεοῦ καὶ θεοσεβείας ἀντιλήψεων τῆς Γενέσεως μαρτυρεῖ χαρακτηριστικὰς διαφορὰς τοῦ τύπου τοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων πρὸς τὰς πρωταρχικὰς ἀντιλήψεις περὶ Γλαχβὲ.

δ'. Φιλολογικὸς χαρακτῆρ

Τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως ἐν τε τῷ συνόλω του καὶ τοῖς ἐκ πηγῶν εἰλημμένοις συστατικοῖς του στοιχείοις ἔχει ἀφηγηματικὸν χαρακτῆρα. Ἀνάλογος δὲ πρὸς τὴν πολλαπλῆν σύνθεσιν τῆς ὅλης ἀφηγήσεως εἶναι ἡ ἐν ταύτῃ εὐδιάκριτος ἐμφάνισις διαφόρων φιλολογικῶν εἰδῶν καὶ δὴ καταλόγων, ἀσμάτων καὶ ῥήσεων, κοσμολογικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν ἀφηγήσεων, θρύλων ξένων χωρῶν, θρύλων χαναανιτικῶν, θρύλων λατρευτικῶν, θρύλων φυλετικῶν καὶ διηγημάτων.

1. Κ α τ ἄ λ ο γ ο ι. Οὗτοι, στερούμενοι ἀφηγηματικοῦ κινήτρου, ἀπλῶς ἀπαριθμοῦν λαούς, φυλὰς ἢ πρόσωπα καὶ προϋποθέτουν μακροχρόνιον

παράδοσιν⁵. Οὕτω ὁ ἐν 36,31-39 κατάλογος τῶν βασιλέων τῶν βασιλευσάντων ἐν Ἐδῶμ «πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι βασιλέα ἐν Ἰσραήλ» εἶναι προφανῶς παλαιός, καταγόμενος πιθανῶς ἐκ τοῦ α' ἡμίσεος τῆς 10ης ἐκ/δος π.Χ., καὶ ἀξιόπιστος. Ὁ ἐν 10,1-32 γενεαλογικὸς πίναξ τῶν λαῶν⁶ εἶναι μεταγενέστερος τούτου.

5. C. E. Sachau, *The Chronology of Ancient Nations*, 1879. — G. B. Gray, *Studies in Hebrew Proper Names*, 1896. — H. R.anke, *Early Babylonian Personal Names*, Series D, Vol. III: *The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania*, 1905. — P. Philipsson, *Genealogie als mythische Form*, *Studien zur Theologie des Hesiod*, (Symbolae Osloensis 7), 1936. — J. R. Garcia, *Las genealogias genesiáticas y la cronología*. Introducción: *Se encuadra el problema*, *EstBibl* 8 (1949), σ. 327-355. — A. I. Arana, *La edad del género humano y las genealogias del Gén.* (4s.), *Lumen* 8 (1957), σ. 193-216. — R. A. Bowman, *λ. Genealogy*, ἐν *IDB* 2 (1962), σ. 362-365. — L. Ramlot, *Les généalogies bibliques*, *BiViChr* 60 (1964), σ. 53-70. — J. Meysing, *Contribution à l'étude des généalogies bibliques*, *Revue de Sciences religieuses* 39 (1965), σ. 209-229. — A. M. D. Johnson, *The purpose of the Genealogies with Special Reference to the Setting of the Genealogies of Jesus*, 1969.

6. A. Knobel, *Die Völkertafel der Genesis*, *Ethnographische Untersuchungen*, 1850. — M. Jastrow, *The Hamites and Semites in the Tenth Chapter of Genesis*, *Proceedings of the American Philosophical Society* 43 (1904), σ. 173-207. — S. Poznański, *Zur Zahl der biblischen Völker*, *ZAW* 24 (1904), σ. 301-308. — E. Nestle, *Die schreibkundigen Völker von Genesis 10*, *ZAW* 25 (1905), σ. 271. — S. Krauss, *Zur Zahl der biblischen Völkerschaften*, *ZAW* 26 (1906), σ. 33-48. — E. Meyer, *Die Israeliten und ihre Nachbarstämme*, 1906. — S. D. Peet, *The Three Sons of Noah and the Three Great Races*, (*American Ant. and Oriental Journal* 29), 1908. — Th. Arldt, *Die Völkertafeln der Genesis und ihre Bedeutung für die Ethnographie Vorderasiens*, *WZKM* 30 (1917)18, σ. 264-317. — F. C. Burkitt, *Note on the Table of Nations (Genesis X)*, *JthSt* 21 (1920), σ. 233-238. — A. H. Sayce, *The Tenth Chapter of Genesis*, *JBL* 44 (1925), σ. 193-202. — F. Hommel, *Ethnologie und Geographie des Alten Orients*, 1926. — E. D'orme, *Les peuples issus de Japhet d'après le chapitre X de la Genèse*, *Syria* 13 (1932), σ. 28-49. — S. Wagner, *Die Stammtafel des Menschengeschlechtes: Nach der biblischen Ur-Überlieferung dargestellt und ethnologisch gedeutet* (1. Mos. X), 1935 (1947²). — W. Moock, *Die Einheit des Menschengeschlechts*, *Zeitschrift für den Katholischen Religionsunterricht* 12 (1935), σ. 227-239, 13 (1936), σ. 1-11, 95-103. — L. Rost, *Die Vorstufen von Kirche und Synagoge im Alten Testament*, (*BWANT* 4,24), 1938. — D. Poulet, *Tous les hommes sont-ils fils de Noë?*, 1941. — A. Lauha, *Zaphon: Der Norden und die Nordvölker im Alten Testament*, (*AAF* 49), 1943. — J. Vosté, *La table ethnographique de Genèse X d'après Mar Išō'dad de Merw*, *Muséon* 59 (1946), σ. 319-332. — B. N. Piperow, *Die alte Ethnographie des Orients nach der Bibel: (Exegese) Genesis 10,1-30*, (*Jahrb. der theologischen Fakultät der Universität Sofia* 25), 1947. — G. Hölscher, *Drei Erdkarten*, 1949. — A. Dussaud, *Prélydiens, Hittites et Achéens*, 1953, σ. 74-76. — W. Brandenstein, *Bemerkungen zur Völkertafel in der Genesis*, ἐν *A. Debrunner-Festschrift* (1954), σ. 57-83. — J. Simons, *The 'Table of Nations'*

2. Ἄσματα καὶ ῥήσεις. Ἐνιαχοῦ τῆς Γενέσεως εὐρίσκονται ἄσματα καὶ ῥήσεις, ὧν ἡ μὲν καταγωγή ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι προγενεστέρα τῆς εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν πηγῶν ἐνσωματώσεώς των, ὁ δ' ἀπὸ τῆς τοιαύτης συναφείας διαχωρισμὸς θεωρεῖται ἀδύνατος μᾶλλον ἢ πιθανός. Αἱ ἐν τοῖς χωρίοις 25,23 (ὁ πρὸς τὴν Ρεβέκκαν χρησμὸς περὶ τοῦ καρποῦ τῆς κοιλίας της), 27,27-29, 39-40 (αἱ πρὸς τὸν Ἡσαῦ καὶ τὸν Ἰακώβ εὐλογίαι τοῦ Ἰσαάκ) καὶ 49,3-7 (αἱ κατὰ τοῦ Ρουβήν, τοῦ Συμεών, καὶ τοῦ Λευὶ ἀραι τοῦ Ἰακώβ) ῥήσεις συνδέονται τοσοῦτον στενωῶς πρὸς τὴν ἀφήγησιν, ὥστε δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τοὺς συντάκτας τῶν εἰς ἃς ἀνήκουν πηγῶν. Ἐν τοῖς χωρίοις ὅμως 4,23-24 (ἄσμα τοῦ Λάμεχ), 9,6 (ῥῆσις περὶ τῆς δι' ἔκχυσιν ἀνθρωπίνου αἵματος ἐξιλεώσεως) καὶ 49,8-27 (εὐλογίαι τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ τοὺς υἱούς του Ἰούδαν, Ζαβουλὸν, Ἰσάαχαρ, Δάν, Γάδ, Ναφθαλί, Ἰωσήφ καὶ Βενιαμὴν) ἔχει ἄλλως τὸ πρᾶγμα. Αἱ εὐλογίαι αὗται, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὰ ἐν 49,3-7, δὲν συνδέονται στενωῶς πρὸς τὴν ἀφήγησιν, διὸ καὶ ἡ παροῦσα θέσις των ὀφείλεται πιθανῶς εἰς ἐπέκτασιν τῶν εὐλογιῶν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς υἱούς τοῦ Ἰακώβ.

3. Κοσμολογικαὶ καὶ ἀνθρωπολογικαὶ ἀφηγήσεις. Ἐνῶ αἱ πλεῖστα τῶν ἐν τῇ Γενέσει ἀφηγήσεων ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸν Ἰσραὴλ καὶ τοὺς γειτονικοὺς του λαούς, ἀφηγήσεις τινὲς ἐν αὐτῇ ἔχουν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα, ὡς ἀφορῶσαι εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἐν 1,1—2,4α καὶ 2,4β—3,24 περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου δύο διηγήσεις⁷, ἡ ἐν 6,1-4 περὶ συζεύξεως τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν θυγατέ-

(Genesis X): Its general Structure and Meaning, OTS 10 (1954), σ. 155-184. — D. J. Wiseman, Genesis 10: Some archaeological Considerations, Journal of the Victoria Institute 87 (1955), σ. 13-24, 113-118. — A. Alt, Die Deutung der Weltgeschichte im Alten Testament, ZThK 56 (1959), σ. 129-137. — J. C. L. Gibson, Observations on some important Ethnic Terms in the Pentateuch, JNES 20 (1961), σ. 217-238. — H. Junker, Die Zerstreuung der Völker nach der biblischen Urgeschichte, TThZ 70 (1961), σ. 182-185. — B. Lundman, Stammeskunde der Völker (Ethnogenie): eine Übersicht, 1961 (=Rel och Kultur 34-37, 1956). — E. A. Speiser, λ. Man, Ethnic Divisions of Man, ἐν IDB 3 (1962), σ. 235-242. — J. M. Fénasse, La table des peuples (BTS 52), 1963. — A. Kubik, Die Völkertafel, ihre literarische Struktur und Entstehungszeit, Annales Theologico-Canonici 10 (1963), σ. 45-68. — C. Sant, Links between the Three Main Divisions: Genealogy and Chronology, Melita Theologica 15 (1963), σ. 41-49. — F. J. Los, The Table of Peoples of the tenth Chapter of Genesis, The Mankind Quarterly 7 (1967), σ. 144-152. — E. Testa, La dottrina teologica sulla 'generazioni della secessione' (Contributio alla storia della esegesi su Gen. 10,1—11,26), FrancLA 21 (1971), σ. 33-53.

7. J. Ph. Gable, Neuer Versuch über die mosaische Schöpfungsgeschichte aus der höheren Kritik, 1795.—F. Schwally, Die biblischen, Schöpfungsberichte, ARW 9 (1906), σ. 159-175. — G. Ch. Aalders, De goddelijke openbaring in de eerste drie hoofdstukken van Genesis, 1932. — D. Bonhoeffer, Schöp-

ρων τῶν ἀνθρώπων διήγησις⁸, αἱ ἐν 6,5—8,22 περὶ κατακλισμοῦ δύο συμπεπι-

fung und Fall: Theologische Auslegung von Genesis 1 bis 3, 1937 (1955³).— A. G e d d e s, Creation, and the Blessing or the Curse Upon Fruitfulness: An anthropogeographical Interpretation of Genesis I—III: Man, A Record of Anthropological Science 45 (1945), σ. 123-128. — T o ὄ α ὕ τ ο ὄ, Creation: A Study of the Contrasted Accounts in Genesis, Hib 44 (1945/46), σ. 22-25.—F. C e u p p e n s, Genèse I—III, 1946. — C h. H a u r e t, Origine de l' univers et de l' homme d' après la Bible (Genèse I—III), 1950 (1953⁴). — D. T. A s s e l i n, The Notion of Dominion in Genesis 1—3, CBQ 16 (1954), σ. 277-294. — E. L u s s i e r, Adam in Genesis 1,1—4,24, CBQ 18 (1956), σ. 137-139. — H. J. R i c h a r d s, The Creation and Fall: Scripture 8 (1956), σ. 109-115. — H. R e n c k e n s, Urgeschichte und Heilsgeschichte. Israels Schau in die Vergangenheit nach Gen 1—3, 1961². — M. B i č, Vom Geheimnis und Wunder der Schöpfung: Eine Auslegung von 1. Mose 1—3, (BST 25), 1959. — J. H e m p e l, Gott, Mensch und Tier im Alten Testament, mit besonderer Berücksichtigung von Gen. 1—3, Apoxysmata: Festgabe J. H e m p e l (BZAW 81, 1961), σ. 198-229. — P h. J. H y a t t, Was Yahweh originally a Creator Deity?, JBL 86 (1967), σ. 369-377. — F. R. M c C u r l e y, 'And after six days' (Mark 9,2): A Semitic Literary Device, JBL 93 (1974), σ. 67-81.

8. J. H. K u r t z, Die Ehen der Söhne Gottes mit den Töchtern der Menschen: eine theologische Untersuchung zur exegetischen, historischen, dogmatischen und praktischen Würdigung des biblischen Berichtes Genesis 6,1-4, 1857. — L. R e i n k e, Die Ehen der Söhne Gottes mit den Töchtern der Menschen: Eine exegetisch-kritische und historische Abhandlung über 1. Mose 6,1-4, Beiträge zur Erklärung des AT 5, V (1863), σ. 91-186. — P. S c h o l z, Die Ehen der Söhne Gottes mit den Töchtern der Menschen: Eine exegetisch-kritische, historische und dogmatische Abhandlung über den Bericht Genesis 6,1-4, 1865. — O. G r u p p e, War Genesis 6,1-4 ursprünglich mit der Sintflut verbunden?, ZAW 9 (1889), σ. 134-155. — C h. R o b e r t, Les fils de Dieu et les filles de l' homme, RB 4 (1895), σ. 340-373, 525-552. — T o ὄ α ὕ τ ο ὄ, A propos des fils de Dieu et des filles des hommes, RB 6 (1897), σ. 264-271. — J. W. R o t h s t e i n, Die Bedeutung von Genesis, 6,1-4 in der gegenwärtigen Genesis, BZAW 34 (1920), σ. 150-157. — A. L o d s, La chute des anges, RHPHr 7 (1927), σ. 295-315. — K. F r u h s t o r f e r, Die Perikope von den Ehen der Gottessöhne - kein Mythos, Theol. prakt. Quart. 84 (1931), σ. 64-72. — W. S t o d e r l, Nochmals die Ehen der Gottessöhne, Kathol. Korrespondenz 25 (1931), σ. 59-64. — G. M. P e r e l l a, I figli di Dio e le figlie del uomo (Gen. 6, 2-4), Divus Thomas 36 (1933), σ. 435-450. — H. J u n k e r, Zur Erklärung von Genesis 6,1-4, Bibl 16 (1935), σ. 205-212. — A. B r o c k - U t n e, Regenzeit und Sintflutzeit: Eine Studie zu der Heroenschilderung Gen. 6,1-4 und ihr Verhältnis zu dem jahwistischen Sintflutbericht, Mond Or 30 (1936), σ. 27-42. — G. E. C l o s e n, Die Sünde der 'Söhne Gottes' (Gen. 6,1-4): Ein Beitrag zur Theologie der Genesis, 1937. — P. J o ō n, Les unions entre les 'Fils de Dieu' et les 'Filles des Hommes' (Gen. 6,1-4), RSR 29 (1939), σ. 108-112. — G. P h i l i p s, De spiritualite angelorum et martimonio 'filiorum Dei' (Gen. 6,1-4), Revue ecclésiastique de Liège 31 (1941), σ. 290-300. — J. E n c i s o, Los 'hijos de Dios' en Gen. 6,1-4, EstBibl 3 (1944), σ. 189-277. — C.

λημένας διηγήσεις⁹ καὶ ἡ ἐν 9,1-17 περὶ εὐλογίας καὶ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου συν-

G o m á, La causa del diluvio en los libros apócrifos judios, *EstBibl* 3 (1944), σ. 25-54. — E. G. K r a e l i n g, The Significance and Origin of Gen. 6,1-4, *JNES* 6 (1947), σ. 193-208. — J. F i s c h e r, Deutung und literarische Art von Gen. 6,1-4, *BBB* 1 (1950), σ. 74-85. — J. B a m b e r g e r, Fallen Angels, 1952. — J. H e u s c h e n, De 'zonen Gods' in Gen. 6,1-4, *Revue ecclésiastique de Liège* 39 (1952), σ. 90-95. — A. K o l a s k a, Gottessöhne und Engel in den vorexilischen Büchern des AT und in der Ras Schamramythologie im Lichte des biblischen Monotheismus, 1953. — G. M e n s c h i n g, Die Söhne Gottes, 1958. — F. D. W e i s s, Die 'Söhne Gottes' in Gen. 6,1-4, *Hervormde Theologiese Studies* 14 (1959), σ. 53-67. — N. H. T u r - S i n a i, The Riddle of Genesis VI, 1-4, *ExpT* 71 (1959/60), σ. 348-350. — W. H e r r m a n n, Die Göttersöhne ZRGG 12 (1960), σ. 242-251. — F. D e x i n g e r, Sturz der Göttersöhne oder Engel vor der Sintflut?: Versuch eines Neuverständnisses von Gen. 6,2-4 unter Berücksichtigung der religions vergleichenden und exegetischgeschichtlichen Methode, (*Wiener Beiträge zur Theologie* 13), 1966. — Y. J a n s s e n s, Le thème de la fornication des anges: Le origini della gnosticismo, 1967, σ. 488-494. — O. L o r e t z, Götter und Frauen (Gen. 6,1-4): Ein Paradigma zu AT-Ugarit, *BiLe* 8 (1967), σ. 120-127. — J. S c h a r b e r t, Traditions- und Redaktionsgeschichte von Gen. 6,1-4, *BZ NF* 11 (1967), σ. 66-78. — W. H. S c h m i d t, Mythos im AT, Kap. II a) Gen. 6,1-4, *EvTh* 27 (1967), σ. 237-254. — J. L. C. Y l a r r i, Los bene ha'elohim en Gen. 6,1-4, *EstBibl* 28 (1969), σ. 5-31.

9. G. L. Y o u n g, The Intrinsic Value of the Deluge Story, *BSt* 7 (1907), σ. 32-37. — H. C. T h o m s o n, 'The Assured Results of Modern Criticism' tested by the Flood Narrative, *BSt* 10 (1909), σ. 178-183, 245-254. — K. M a r t i, Das neue Fragment einer Sintfluterzählung und der Priesterkodex, *ZAW* 30 (1910), σ. 298-303. — A. S c h u l z, Die Ausdehnung der Sündflut nach der Hlg. Schrift, *BZ* 8 (1910), σ. 1-6. — J. H a p p e l, Weltgericht, Weltbegnadigung und Neuordnung der Welt nach dem 1. Buch Mosis, *ZMR* 25 (1911), σ. 332-348, 354-361. — E. K ö n i g, Die alttestamentliche Flutgeschichte und die moderne Entlehnungstheorie, *Reformation* 37 (1914), σ. 434-437. — A. B r a s s a c, Les documents dans le récit du déluge, *Revue pratique d'Apologétique* 30 (1920), σ. 5-17. — G. G. L a m e r a n t, Twee Bijbelstudien: 1. De Zondvloed, 1921. — G. H i l i o n, Le Déluge dans la Bible et les inscriptions akkadiennes et sumériennes, Thèse Angers, 1925. — J. K r o e k e r, Noah und das damalige Weltgericht, (*Das lebendige Wort* 2), 1925². — A. W. N i e u w e n h u i s, Die Sintflutsagen als kausal-logische Natur - Schöpfungsmythen, 1928. — B. J a c o b, Die biblische Sintfluterzählung: Ihre literarische Einheit, 1930. — P. R o m a n o f f, A Third Version of the Flood Narrative (*Quellen JPM*), *JBL* 50 (1931), σ. 304-307. — J. B o e h m e r, Tellurische Trümmerstücke im Flutbericht der Genesis, *ZAW* 50 (1932), σ. 117-124. — J. E n c i s o, El duplicado de la narración del diluvio, 1935. — A. C. C u s t a n c e, The Flood Traditions and the Bible, *BiblSacr* 96 (1939), σ. 412-427. — D. P o u l e t, The Moral Causes of the Flood, *CBQ* 4 (1942), σ. 293-303. — F. C e u p p e n s, Le déluge biblique, *Genèse* 6,1—9, 17, (*La Pensée Catholique* 16), 1945. — K. F r u h s t o r f e r, Die noachische Sintflut (Gen. 6—9), 1945. — J. D a n i é l o u, Déluge, baptême, jugement, Dieu vivant 8 (1947), σ. 97-111. — E. L. D i e t r i c h, Die Religion Noah's: ihre Herkunft

ἀψεως διαθήκης διήγησις¹⁰. Ἐξ ἐπόψεως φιλολογικοῦ εἴδους αἱ κοσμολογικαὶ καὶ ἀνθρωπολογικαὶ διηγήσεις αὗται ἀντιστοιχοῦν εἰς παραδόσεις πολλῶν ἄλλων λαῶν, γνωστὰς ἡμῖν ἐκ τῆς ἐν γένει ἱστορίας τῆς θρησκείας¹¹. Εἰδικὴ ὅμως

und ihre Bedeutung, ZRGG 1 (1948), σ. 301-315. — D. C. Allen, The Legend of Noah: Renaissance Rationalism in Art, Science and Letters, (Illinois Studies in Language and Literature 33), 1949.— J. Heuschen, Le déluge biblique, RELiège 39 (1952), σ. 193-207, 227-232. — E. Bettencourt, O Dilúvio Bíblico, Revista Ecclesiastica Brasileira 13 (1953), σ. 351-378. — G. Lambert, Il n'y aura plus jamais de déluge (Genèse IX, 11), NRTh 77 (1955), σ. 581-601, 693-724. — L. Arnaldich, El diluvio, Verdad y Vida 15 (1957), σ. 145-182. — W. J. Dalton, The Background and Meaning of the Biblical Flood Narrative, Australian Catholic Record 34 (1957), σ. 292-304, 35 (1958), σ. 23-39. — P. von der Eynde, Réflexions sur le Déluge, BiViChr 25 (1959), σ. 49-59. — St. Lach, (Die biblische Sintflut, in der gegenwärtigen Exegese), 1961, σ. 5-60. — K. Rahner, Die Arche Noe als Schiff des Heils, ZKTh 86 (1964), σ. 137-179. — B. Celada, El diluvio: Sentido religioso y fondo histórico, CultBibl 22 (1965), σ. 206-217. — W. von Schöfer, Was geht uns Noah an?: Aus dem Unbewussten der Sprache, 1968. — F. A. Filby, The Flood Reconsidered, 1970. — W. M. Clark, The Flood and the Structure of Pre-patriarchal History, ZAW 83 (1971), σ. 184-211.

10. A. Wiener, Die jüdischen Speisegesetze, 1895.—R. Kraetzschmar, Die Bundesvorstellung im Alten Testament in ihrer geschichtlichen Entwicklung, 1896. — V. Zapletal, Der Totemismus und die Religion Israels, 1901. — P. Karge, Geschichte des Bundesgedankes im Alten Testament, I, ATA 2 (1910), σ. 228-229. — K. Wigand, Die altisraelitische Vorstellung von unreinen Tieren, ARW 17 (1914), σ. 413-436. — J. Döller, Die Reinheits- und Speisegesetze des Alten Testaments in religionsgeschichtlicher, Beleuchtung, (ATA 7), 1917. — W. W. Petersen, Das Tier im Alten Testament, 1928. — W. F. Albright, The Hebrew Expression for 'Making a Covenant' in Pre-Israelite Documents, BASOR 121 (1951), σ. 21-22. — D. J. McCarty, Der Gottesbund im Alten Testament: Ein Bericht über die Forschung der letzten Jahre, (SBS 13), 1966 (= Covenant in the Old Testament: The present State of Inquiry, CBQ 27 1965), σ. 217-240. — E. Kutsch, Gesetz und Gnade. Probleme des alttestamentlichen Bundesbegriffs, ZAW 79 (1967), σ. 18-35. — Τοῦ αὐτοῦ, Von ברית zu 'Bund', KuD 14 (1968), σ. 159-182. — D. R. Hillers, Covenant: The History of a Biblical Idea, 1969. — G. D. Jathanna, The Covenant and Covenant-Making in the Pentateuch, Bangalore Theological Forum 3 (1969), σ. 27-54. — R. Martin-Achard, Remarques sur la signification théologique de la création selon l' Ancien Testament, RH PhR 1 (1972), σ. 3-11.

11. F. Lukas, Die Grundbegriffe in den Kosmogonien der alten Völker, 1893. — A. Jirku, Altorientalischer Kommentar zum Alten Testament, 1923. — K. Seeliger, Welterschöpfung, Weltbild, ἐν W. H. Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie VI (1924/37), σ. 430-505. — K. Ziegler/S. Oppenheim, Weltentstehung in Sage und Wissenschaft, Aus Natur und Geisteswelt, Bd. 719, 1925. — A. Jeremias, Das Alte Testament im

συσχέτισις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος διηγήσεων δικαιολογεῖται μόνον, ὅταν γίνηται πρὸς παρομοίας παραδόσεις τῶν τῷ Ἰσραὴλ ὁμόρων λαῶν καὶ δὴ πρώτι-

Lichte des Alten Orients, (1904), 1930⁴. — G. M e n s c h i n g, Die Idee der Sünde: Ihre Entwicklung in den Hochreligionen des Orients und Occidents, 1931. — F. S t r o t h m a n n, Die Anschauungen von der Weltschöpfung im Alten Testament und in der ägyptischen, babylonisch-assyrischen und phönizischen Religion, Münster 1933 (Diss.).—H. B a u m a n n, Schöpfung und Urzeit des Menschen im Mythos der afrikanischen Völker, 1936 (1964). — W i l h. S c h m i d t, Die Schöpfungsgeschichte des biblischen und der ethnologischen Urzeit, SThZ Jg. 68, 134 (1937/38), σ. 295-305. — L. D ü r r, Die Wertung des göttlichen Wortes im Alten Testament und im antiken Orient CMVAG 42, 1) 1938. — B. B o n k a m p, Die Bibel im Lichte der keilschriftforschung, 1939, σ. 52-107. — W. S t a u d a c h e r, Die Trennung von Himmel und Erde: Ein vorgriechischer Schöpfungsmythos bei Hesiod und den Orphikern, 1942. — G. v a n d e r L e e u w, Die Bedeutung der Mythen, A. B e r t h o l e t - Festschrift (1950), σ. 287-293. — Τ ο ὺ α ὑ τ ο ὺ, Urzeit und Endzeit (Erana-Jbch 17), 1950. — S. G. F. B r a n d o n, Time and Mankind: An Historical and Philosophical Study of Mankind's Attitude to the Phenomena of Change, 1951.— R. P e t t a z z o n i, Myths of Beginnings and Creation-Myths. Essays on the History of Religions, Studies in the History of Religions, Numen Suppl 1 (1954), σ. 24-36. — V. M a a g, Alttestamentliche Anthropogonie in ihrem Verhältnis zur Altorientalischen Mythologie, Asiat. Studien 9 (1955), σ. 15-44. — R. B. O n i a n s, The Origins of European Thought about the Body, the Mind, the Soul, the World, Time, and Fate, (1951) 1954². — L. W o o l l e y, Stories of the Creation and the Flood, PEQ 88 (1956), σ. 14-21—W. K. C. G u t h r i e, In the Beginning: Some Greek Views on the Origins of Life and the Early State of Man, 1957. — R. H ö n i n g s w a l d, Vom erkenntnistheoretischen Gehalt alter Schöpfungserzählungen, (Schriften aus dem Nachlass Bd. I), 1957. — M. E l i a d e, Structure et fonction du mythe cosmogonique, Sources orientales I: La naissance du monde, 1959, σ. 469-495. — M. V i e y r a, La naissance du monde chez les Hourrites et les Hittites, Sources orientales I: La naissance du monde, 1959, σ. 153-174. — S. G. F. B r a n d o n, 'In the Beginning': The Hebrew Story of the Creation in its Contemporary Setting, History Today XI (1961), σ. 380-387. — S. N. K r a m e r (ed.), Mythologies of the Ancient World (Anchor Books A 229), 1961) = Quadrangle Books, 1961), — F. M i c h a é l i: Textes de la Bible et de l' Ancien Orient (CAB 13), 1961. — E. F a s c h e r, Vom Anfang der Welt und vom Ursprung des Menschengeschlechts: Eine Studie zur Religions - und Kulturgeschichte (Aus der Welt der Religionen NF 3), 1961. — H. S c h w a b l, λ. Weltschöpfung, ἐν PW Suppl IX (1962), σ. 1433-1582. — R. E. W h i t s o n, The Concept of Origins, Thought 37 (1962), σ. 245-268. — S. G. F. B r a n d o n, Man and his Destiny in the Great Religions, 1962. — Τ ο ὺ α ὑ τ ο ὺ, Creation Legends of the Ancient Near East, 1963. — Τ ο ὺ α ὑ τ ο ὺ, The Propaganda Factor in Some Ancient Near Eastern Cosmogonies, Promise and Fulfilment: Essays Presented to S. H. H o o k e (1963), σ. 20-35. — S. H. H o o k e, Middle Eastern Mythology (Pelican Books A 546), 1963. — G. J. B o t t e r w e c k, Die Entstehung der Welt in den altorientalischen Kosmogonien, BiLe 6 (1965), σ. 184-190.

στα πρὸς τὰς τῶν σουμερίων¹² καὶ τῶν ἀκκαδίων¹³ καὶ ἔπειτα πρὸς τὰς τῶν

12. S. t. H. L a n g d o n, Sumerian Epic of Paradise, the Flood, and the Fall of Man, 1915. — S. L a n d e r s d o r f e r, Die sumerischen Parallelen zur biblischen Urgeschichte (ATA VII, 5), 1917. — S. t. H. L a n g d o n, Necessary Revisions of the Sumerian Epic of Paradise, AJSL 33 (1917), σ. 245-249. — J. l e G u e n, La création dans la Bible et les Inscriptions Akkadiennes et Sumériennes, 1925. — S. t. H. L a n g d o n, The Sumero-Babylonian Origin of the Legend of Adam, ExpT 43 (1931/32), σ. 45.— F. M. T h. d e L i a g r e B ö h l, Schets der Sumerische Wereldbeschouwing, NThSt 19 (1936), σ. 97-109 (=Opera Minora, 1953, σ. 149-162, 488. — S. N. K r a m e r, Sumerian Mythology: A Study of Spiritual and literary Achievement in the third Millennium B.C. (MAS 21), 1944. — T ο ὦ α ὕ τ ο ὦ, The Epic of Gilgameš and the Sumerian Sources, 1944. — T ο ὦ α ὕ τ ο ὦ, Enki and Ninhursag: A Sumerian 'Paradise' Myth (BASOR SupplSt 1), 1945. — T h. J a c o b s e n, Sumerian Mythology: A Review Article, JNES 5 (1946), σ. 128-152. — S. N. K r a m e r, Biblical Parallels from Sumerian Literature, 1954.— V. M a a g, Sumerische und babylonische Mythen von der Erschaffung der Menschen, Asiat. Studien 8 (1954), σ. 85-106. — S. N. K r a m e r, From the Tablets of Sumer (1956). =History Begins at Sumer, 1958, 1962². Γερμ. μετάφρ. Geschichte beginnt mit Sumer, 1959. — M. L a m b e r t, La naissance du monde à Sumer, Sources orientales I: La naissance du monde, 1959, σ. 93-113.— S. N. K r a m e r, Sumerian Literature and the Bible, SBO 3 (AnBibl 12), an 1959, σ. 185-204. — T ο ὦ α ὕ τ ο ὦ, The Sumerians: Their History, Culture, and Character, 1963.

13. G. S m i t h, The Chaldean Account of Genesis, (1876) 1880². Γερμ. μετάφρ. G. Smith's Chaldäische Genesis, nebst Erläuterungen und fortgesetzten Forschungen von F. D e l i t z s c h, 1876.— A. L o i s y, Les mythes babyloniens et les premiers chapitres de la Genèse, 1901. — L. W. K i n g, The Seven Tablets of Creation, τόμοι 2, 1902. — J. H e h n, Sünde und Erlösung nach biblischer und babylonischer Anschauung, 1903. — A. J e r e m i a s, Hölle und Paradies bei den Babyloniern. Unter Berücksichtigung der biblischen Parallelen, (AO I 3), 1900, 1903².— H. Z i m m e r n, Biblische und babylonische Urgeschichte (AO II 3), 1901 (1903³). — F. L u k a s, Der babylonische und der biblische Weltentstehungsbericht, 1903². — J. M o r g e n s t e r n, The Doctrine of Sin in the Babylonian Religion (MVG 10,3), 1905. — H. W i n c k l e r, Die Babylonische Weltschöpfung (AO VIII, 1), 1906. — J. H e h n, Siebenzahl und Sabbat bei den Babyloniern und im Alten Testament (Leipziger Semitist. Studien, II, 5), 1907. — T ο ὦ α ὕ τ ο ὦ, Ein neugefundenes Sintflutfragment aus altbabylonischer Zeit, BZ 8 (1910), σ. 225-227.— A. K i r c h n e r, Die babylonische Kosmogonie und der biblische Schöpfungsbericht: Ein Beitrag zur Apologie des biblischen Gottesbegriffes (ATA III, 1), 1910. — A. D e i m e l, 'Enuma Eliš' sive epos babylonicum de creatione mundi, 1912. — A. J. C a r n o y, Iranian Views of Origins in Connection with similar babylonian Beliefs, JAOS 26 (1916), σ. 300-320.— H. Z i m m e r n, Marduks (Ellils, Aššurs) Geburt im babylonischen Weltschöpfungsepos, MVG 21 (1916), σ. 213-225).— L. W. K i n g, Legends of Babylon and Egypt in Relation to Hebrew Tradition (Schweich Lectures 1916), 1918. — A. J. W e n s i n c k, Tree and Bird as Cosmological Symbols in Western Asia: The Ideas of the Western Semites... (VAA NR XXII, 1), 1921. — S. t. H. L a n g d o n, The Babylonian Epic of Creation, restored from the recently re-

χαναναίων¹⁴ καὶ τῶν αἰγυπτίων¹⁵. Πάντως παρ' Ἰσραὴλ δὲν πρόκειται περὶ

covered Tablets of Aššur, 1923. — A. Deimel, De Cocmogonia Babylonica et Biblica, VD 3 (1923), σ. 155-160. — P. Schnabel, Berossos und die babylonisch-hellenistische Literatur, 1923. — Ch. F. Jean, Le péché chez les Babyloniens et les Assyriens, 1925. — J. Le Guen, La création dans la Bible et les Inscriptions Akkadiennes et Sumériennes, 1925. — B. Meissner, Babylonien et Assyrien II, 1925. — L. Wollay, Ur und die Sintflut, 1930. — St. H. Langdon, Semitic: The Mythology of all Races V, 1931 (=1964). — Ch. F. Jean, La Bible et les récits Babyloniens, 1933. — E. Burrows, Some Cosmological Patterns in Babylonian Religion, ἐν S. H. Hooke (ed.), The Labyrinth, 1935, σ. 45-70. — R. Labat, Le poème Babylonien de la création, 1935. — S. Mowinckel, The Babylonian Matter in the Predeuteronomic Primeval History (JE) in Gen. 1—11, JBL 58 (1939), σ. 87-91. βλ. καὶ W. F. Albright, ἀπόθι, σ. 91-103. — A. Heidel, The Babylonian Genesis: The Story of Creation, (1942), 1951² (=1963). — Τοῦ αὐτοῦ, The Gilgamesh Epic and the Old Testament Parallels, (1946) 1949² (=1963). — S. N. Kramer, The Epic of Gilgamesh and the Sumerian Sources, 1944. — R. Pettazzoni, Der babylonische Ritus des Akitu und das Gedicht der Welterschöpfung, Eranos-Jbch. 19 (1950), σ. 403-430. — M. F. Unger, The Babylonian and Biblical Accounts of Creation, BS 109 (1952), σ. 304-317. — V. Maag, Sumerische und babylonische Mythen von der Erschaffung des Menschen, Asiat. Studien 8 (1954), σ. 85-106. — F. M. Th. de Liagre Böhl, Das Menschenbild in babylonischer Schau (Numen Suppl 2), 1955. — R. Labat, Les origines et la formation de la terre dans le poème babylonien de la création, SBO 3 (1959), σ. 205-215. — P. Carelli/M. Leibovici, La naissance du monde selon Akkad, Sources orientales I: La naissance du monde, 1959, σ. 116-152. — W. G. Lambert, New Light on the Babylonian Flood, JSS 5 (1960), σ. 113-123. — B. Landsberger/J. V. K. Wilson, The Fifth Tablet of Enuma Eliš, JNES 20 (1961), σ. 154-179. — J. Albertson, Genesis 1 and the Babylonian Myth, Thought 37 (1962), σ. 226-244. — J. Duchesne-Guillemin, Welterschöpfung (Iranische Kosmogonien), ἐν PW Suppl IX (1962), σ. 1582-1589. — W. G. Lambert, A New Look at the Babylonian Background of Genesis JThSt NS 16 (1965), σ. 287-300. — W. G. Lambert / A. R. Millard, Atra-hasis: The Babylonian Story of the Flood, Oxford: Clarendon, 1969. — T. Frymer-Kensky, The Atrahasis Epic and its Significance for our Understanding of Genesis 1—9, BA 40 (1977), σ. 147-155.

14. P. Leidecker, Étude de mythologie orientale. Débris de mythes canaanéens, dans les neuf premiers chapitres de la Genèse, 1921. — C. Clemen, Die phönikische Religion nach Philo von Byblos, (MVAG 42, 3), 1939. — O. Eissfeldt, Das Chaos in der biblischen und in der phönizischen Kosmogonie, FF 16 (1940), σ. 1-3 (=KlSchr II, 1963), σ. 258-262). — S. Moscatti, The Wind in the Biblical and Phoenician Cosmogony, JBL 66 (1947), σ. 305-310. — J. B. Bauer, Die literarische Form des Heptaameron, BZ NF 1 (1957), σ. 273-277. — O. Eissfeldt, Phönikische und griechische Kosmogonie, Éléments Orientaux dans la Religion Grecque Ancienne: Colloque de Strasbourg 22-24 mai 1958, 1960, σ. 1-15 (=KlSchr III, 1966, σ. 501-512). — F. Hvidberg, The Canaanitic Background of Gen I-III, VT 10 (1960), σ. 285-294. — S. E. Loewenstamm, The Climax

μεμονωμένων ἀφηγήσεων ἢ στοχασμῶν, ὡς παρὰ τοῖς γειτονικοῖς του λαοῖς, ἀλλὰ περὶ ἀρχῆς ἐκτενῶν διηγήσεων, ἀφορωσῶν κυρίως εἰς τὸν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ Θεοῦ ἰδιαιτέρον προορισμὸν τοῦ λαοῦ Του. Κοινὰ ὅμως ἀφηγηματικὰ κίνητρα παρατηροῦνται οὐ μόνον ἐν ταῖς περὶ δημιουργίας καὶ κατακλυσμοῦ διηγήσεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς δύο συμμέτροις¹⁶ σειραῖς προπατόρων, ἧτοι τῆς ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Νῶε (5,1-32)¹⁷ καὶ τῆς ἀπὸ Σὴμ μέχρι Τέραχ (Ο' Θάρα),

of Seven Days in the Ugaritic Epos, *Tarbiz* 31 (1961/62), σ. 227-235. — L. R. Fisher, *Creation at Ugarit and in the Old Testament*, *VT* 15 (1965), σ. 313-324.

15. G. R o e d e r, *Urkunden zur Religion des alten Ägypten, Religiöse Stimmen der Völker*, 1915, 1923². — K. S e t h e, *Dramatische Texte zu altägyptischen Mysterienspielen*, (Untersuchungen zur Geschichte und Altertumskunde Ägyptens 10), 1928 (1964). — A. S. Y a h u d a, *Die Sprache des Pentateuch in ihren Beziehungen zum Ägyptischen I*, 1929. — H. K e e s, *Ägypten*, (HdA III 1, 3, 1), 1933. — K. S e t h e, *Amun und die acht Urgötter von Hermopolis*, (AAB 1929, 4), 1929. — Τ ο ὺ α ὐ τ ο ὺ, *Urgeschichte und älteste Religion der Agypter*, (AKM 18, 4), 1930. — H. G r a p o w, *Die Welt vor der Schöpfung*, *ZÄS* 67 (1931), σ. 34-38. — A. H. S a y c e, *The Egyptian Background of Genesis 1*, *Studies presented to F. L. Griffith* (1932), σ. 419-423. — G. R o e d e r, *Die Kosmogonie von Hermopolis*, *Egyptian Religion* 1 (1933), σ. 1-27. — H. J u n k e r, *Der Götterlehre von Memphis (Schabake-Inschrift)*, (AAB 1939, 23), 1940. — H. K e e s, *Der Götterglaube im alten Ägypten*, (MVAG 45), 1941, 1956². — S. S c h o t t, *Mythe und Mythenbildung im alten Ägypten*, (Untersuchungen zur Geschichte und Altertumskunde Ägyptens 15), 1945. — S. M o r e n z, *Ägypten und die altorphanische Kosmogonie*, *Aus Antike und Orient: W. Schubarth-Festschrift* (1950), σ. 64-111. — Τ ο ὺ α ὐ τ ο ὺ, *Der Gott auf der Blume: Eine ägyptische Kosmogonie und ihre weltweite Bildwirkung*, (*Artibus Asiae Suppl* 12), 1954. — H. B r u n n e r, *Die Grenzen von Zeit und Raum bei den Ägyptern*, *AfO* 17 (1954/56), σ. 141-145. — Τ ο ὺ α ὐ τ ο ὺ, *Zum Zeitbegriff der Ägypter*, *Stud. Generale* 8 (1955), σ. 584-590. — Τ ο ὺ α ὐ τ ο ὺ, *Zum Raumbegriff der Ägypter*, *Stud. Generale* 10 (1957), σ. 612-620. — S. S a u n e r o n / J. Y o y o y t t e, *La naissance du monde selon l'Égypte ancienne, Sources orientales I: La naissance du monde*, 1959, σ. 17-91. — C. J. B l e e k e r, *L'idée de l'ordre cosmique dans l'ancienne Égypte*, *RHPPhR* 42 (1962), σ. 193-200. — K. K o c h, *Wert und Einheit des Schöpfergottes in Memphis und Jerusalem*, *ZThK* 62 (1965), σ. 251-293.

16. E. B e r t h e a u, *Die Zahlen der Genesis in Cap. 5 und Cap. 11*, *Jahrbücher der deutschen Theologie* 23 (1878), σ. 657-682. — S. M a k l o e t, *Zur Zahlensymmetrie in der Adamiten- und Semitenliste (Gen. 5 und 11,10-26)*, *Bibel und Liturgie* 24 (1956/57), σ. 234-236.

17. O. F i s c h e r, *Die Chronologie des Priesterkodex und ihre Umgestaltung*, *ZAW* 31 (1911), σ. 241-255. — A. J e p s e n, *Zur Chronologie des Priesterkodex*, *ZAW* 47 (1929), σ. 251-255. — W. M o o c k, *Genesis 4 und Jo 16,16*, *ThGl* 31 (1939), σ. 435-440. — U. C a s s u t o, *The ten Generations from Adam to Noah*, ἐν L. G i n s b e r g, *Jubilee Vol.* (1945), σ. 381-400. — R. B o c h e r t, *Stil und Aufbau der priesterlichen Erzählung*, Heidelberg 1957 (Diss.). — T. C. H a r t m a n,

πατρὸς τοῦ Ἀβραάμ (11,10-26)¹⁸. Ἐν τῷ βαβυλωνιακῷ καταλόγῳ κατονομάζονται ὑπερβαλλόντως μακρόβιοι βασιλεῖς· πρῶτον οἱ πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ καὶ ἔπειτα οἱ μετὰ τὸν κατακλισμόν. Κατὰ τοὺς ἐρευνητὰς εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι οἱ Ἰσραηλῖται, παρ' οἷς ἡ βασιλεία ἀνεφάνη βραδύτερον, ἐνόησαν τοὺς παναρχαίους ἐκείνους βασιλεῖς ὡς προπάτορας καὶ τὴν διάρκειαν τοῦ βίου των ὀλιγώτερον μὲν ἐκτεταμένην, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὑπερέχουσαν κατὰ πολὺ τῆς συνήθους συμφώνως πρὸς πᾶσαν σχετικὴν παράδοσιν¹⁹. Ἡ γενεαλογία τοῦ Κάιν (4,1,17-22)²⁰, ἥτις ἐμφαίνει τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πολιτισμοῦ²¹, ἀντιστοιχεῖ μὲν εἰς παραδόσεις ἄλλων ἀνατολικῶν λαῶν, ἀλλὰ δὲν ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτῶν.

Some Thoughts on the Sumerian King List and Genesis 5 and 11b, JBL 91 (1972), σ. 25-32.

18. S. Moscati, *The Semites in Ancient History*, 1959 (=Die altsemitischen Kulturen, 1961. — C. H. Gordon, *Hebrew Origins in the Light of Recent Discovery, Biblical and Other Studies* (1963), σ. 3-14.—J. Henninger, *Über Lebensraum und Lebensformen der Frühsemiten*, (AFLNW 151), 1968. — C. Hartman, *Some Thoughts on the Sumerian King List and Genesis 5 and 11b*, JBL 91 (1972), σ. 25-32.

19. H. Zimmer, *Urkönige und Uroffenbarung*, KAT³ (1902) σ. 530-543. — S. Euringer, *Die Chronologie der biblischen Urgeschichte* (Gen. 5 und 11), *Biblische Zeitfragen* 2), 1909. — E. Burrows, *Notes on the Antediluvian Kings*, Or 7 (1923), σ. 50-58. — S. Langdon, *The Chaldean Kings before the Flood*, JAOS 42 (1923), σ. 251-259. — W. F. Albright, *The Babylonian Antediluvian Kings*, JAOS 43 (1924), σ. 323-329. — H. Zimmer, *Die altbabylonischen vor (und nach-) sintflutlichen Könige nach neuen Quellen*, ZDMG 78 (1924), σ. 19-35. — A. Deimel, *Die babylonische und biblische Überlieferung bezüglich der vorsintflutlichen Urväter*, Or 17 (1925), σ. 33-47.—Th. Jacobsen, *The Sumerian Kinglist*, AssSt 11 (1930), σ. 54-77. — A. Deimel, *Die altbabylonische Königsliste und ihre Bedeutung für die Chronologie*, *Sacra Scriptura antiquitatibus orientalis illustrata* 6 (1935), σ. 29-37. — A. Poebel, *The Assyrian King List from Khorsabad*, JNES 1 (1942), σ. 247-306, 2 (1943), σ. 56-90. — F. R. Kraus, *Zur Liste der älteren Könige von Babylonien*, ZA 50 (1952), σ. 29-60. — A. Pohl, *Babylonische Urkönige und biblische Erzväter*, StZ 85 (1959/60), σ. 412-422. — M. B. Rowton, *The Date of the Sumerian Kinglist*, JNES 19 (1960), σ. 156-162. — J. J. Finkelstein, *The Antediluvian Kings: A University of California Tablet*, JCS 17 (1963) σ. 39-51. — W. W. Hallo, *Beginning and End of the Sumerian King List in the Nippur Recension*, JCS 17 (1963), σ. 52-57. — A. Malamat, *King Lists of the Old Babylonian Period and Biblical Genealogies*, JAOS 88 (1968), σ. 163-173. — W. Röllig, *Zur Typologie und Entstehung der babylonischen und assyrischen Königslisten*, *W. Frh. von Soden - Festschrift, Alter Orient und AT* 1 (1969), σ. 265-277.

20. H. H. Gowen, *The Cainite and Sethite Genealogies of Gen. 4 and 5*, AThR 2 (1924), σ. 326-327. — J. Gabriel, *Die Kainitengenealogie Gen. 4*, 17-24, *Bibl* 40 (1959), σ. 409-427.

21. G. Castellino, *Les origines de la civilisation selon les textes bibliques et les textes cunéiformes*, VTSuppl IV (1957), σ. 116-137.

4. Θ ρ ũ λ ο ι ξ έ ν ω ν χ ω ρ ũ ν. Ο ũ τ ο ι, ἀ φ ο ρ ũ ν τ ε ς ἰ δί α εἰ ς β α β υ λ ω ν ι α κ ᾶ καὶ αἰ γ υ π τ ι α κ ᾶ γ ε γ ο ν ὄ τ α, ἔ ξ η γ ο ũ ν π α ρ α δ ὄ ξ ο υ ς κ α τ α σ τ ᾶ σ ε ι ς καὶ ἔ θ ι μ α δι ᾶ σ υ ν δ ῆ σ ε ῶ ς τ ω ν π ρ ὸ ς ἑ κ εῖ ν α. Ο ũ τ ω ἡ ἔ ν 11,1-9 δι ἡ γ γ η σ ι ς π ε ρὶ τ ο ũ ἡ μ ι τ ε λ ο ũ ς π ũ ρ γ ο υ τ ῆ ς Β α β ἔ λ²² ἀ π ο β λ ῆ π ε ι εἰ ς ἔ ξ ἡ γ γ η σ ι ν τ ῆ ς π α ρ α δ ὄ ξ ο υ δι α σ π ᾶ

22. O. H a p p e l, Der Turmbau zu Babel (Gen. 11,1-9), BZ 1 (1903), σ. 225-231, 2 (1904), σ. 337-350, 3 (1905), σ. 17-31. — M. J a s t r o w, The Tower of Babel, Independent 58 (1907), σ. 822-826. — R. K o l d e w e y, Die Tempel von Babylon und Borsippa, 1911. — V. Z a p l e t a l, Der Turmbau von Babel: Genesis 11,1-9, BZ 14 (1917), σ. 301-304. — R. K o l d e w e y, Der babylonische Turm nach der Tontafel des Anubelschunu, MDOG 59 (1918), σ. 1-38. — A. M o b e r g, Babel Torn: Een översikt, (Acta Universitatis Lundensis NS 1), 1918. — T. D o m b a r t, Der babylonische Turm, JDI 34 (1919), σ. 40-64. — E. G. K r a e l i n g, The Tower of Babel, JAOS 40 (1920), σ. 276-281. — J. P. P e t e r s, The Tower of Babel at Borsippa, JAOS 41 (1921), σ. 157-159. — L. W a d d e l l, Historical Origin and Economic Purpose of the Tower of Babel and the Name 'Shinar' in Babylonian Inscriptions, (Asiatic Revue), 1922. — P. H e i n i s c h, Der Turmbau von Babel (Gen. 11,1-9), StC 1 (1924/25), σ. 139-169. — K. B u d d e, Einheitlichkeit und Erhaltung von Gen. 11,1-9, ἔ ν K. M a r t i-Festschrift, BZAW 41 (1925), σ. 45-51. — T. D o m b a r t, Der Stand des Babelturmpblems, Klio 21 (1927), σ. 135-174. — E. U n g e r, Der Turm zu Babel, ZAW 45 (1927), σ. 162-171. — H. G r e s s m a n n, The Tower of Babel (with a Preface by J. O b e r m a n n), The H. Stich Stroock Lectures at the Jewish Institute of Religion, New York 1928. — H. G u n k e l, λ. Turmbau, ἔ ν RGG² V (1934), σ. 1325-1326. — A. M o b e r g, Herodotos and Modern Reconstructions of the Tower of Babel, Monde Oriental 25 (1931), σ. 140-164. — H. T. B o s s e r t, Die Darstellung des Turmbaues zu Babel in der bildenden Kunst, MDOG 71 (1932), σ. 15-22. — G. M a r t i n y, Astronomisches zum babylonischen Turm, MDOG 71 (1932), σ. 11-15. — T. H e s s e, Der Turmbau zu Babel, Reformierte Kirchenzeitung 83 (1933), σ. 327-329, 337-339. — G. M a r t i n y, Der Turm zu Babel, FF 10 (1934), σ. 30-31. — W. R e c k e n, Der Turm von Babel, Kosmos (1934), σ. 100-103. — A. B r o c k-U t n e, Genesis 11,1-9 im Lichte der Kulturgeschichte des Nahen Ostens, ARW 32 (1935), σ. 293-310. — A. W a n d l e r, Der Turm von Babel: Urgemeinschaft der Sprachen, 1935. — M. H o n n o r a t, La tour de Babel et la langue primitive de la terre, 1936. — J. P e r z l Die Einheit des Menschengeschlechts im Lichte der neueren sprachwissenschaftlichen Forschung, ZKTh 60 (1936), σ. 120-122. — J. d e K e u l e n a e r, Losse beschouwingen over den toren van Babel en de Talen-verwarring volgens Gen. 11,1-9, Collectanea Mechlinensia 11 (1937), σ. 468-483. — O. E. R a v n, Der Turm zu Babel: Eine egegetische Studie über Genesis 11,1-9, ZDMG 91 (1937), σ. 352-372. — T. A. B u s i n k, De toren van Babel, Zijn vorm en Zijn beteekenis, 1938. — J. d e K e u l e n a e r, De historicitate Gen. 11,1-9, Collectanea Mechlinensia 12 (1938), σ. 251. — G. M a r t i n y, Etemenanki, der Turm zu Babel, ZDMG 92 (1938), σ. 572-578. — F. W e t z e l/F. H. W e i s s b a c h, Das Hauptheiligtum des Marduk in Babylon, (WVDOG 59), 1938. — G. L. W o o l l e y, Ur Excavations, V: The Ziggurat and its Surroundings, 1939. — T. A. B u s i n k, Sumerische en Babylonische Tempelbouw, 1940. — P. A. H. d e B o e r, Genesis 11,1-9: Een vertaling met aantekeningen en

σεως τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς ὑπὸ ἐκάστου λαοῦ χρήσεως ἰδίας γλώσσης. Ἡ διήγησις περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ ἐπιβολῆς τῆς ἐξουσίας τοῦ φαραῶ ἐπὶ τῶν αἰγυπτίων καὶ τῶν ἀγρῶν των (47,13-26) ἐξηγεῖ τὸ τὸν μὴ αἰγύπτιον ξενίζον κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν σύστημα τῆς Αἰγύπτου. Αἱ διηγήσεις περὶ Ἰσμαήλ καὶ περὶ Ἰακώβ καὶ Ἡσαῦ ἔχουν τὸ χρῶμα τῆς ἀνατολικῶς τῆς Παλαιστίνης ἐντοπίσεώς των. Ἐπίσης τὰ τῆς περὶ Ἰωσήφ διηγήσεως μέρη, ἐν οἷς ἐκτίθενται τὰ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ διαμονῆς τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς πατρικῆς του οἰκογενείας, ἐμφαίνουσι πραγματικὰ γνωρίσματα τοῦ αἰγυπτιακοῦ βίου.

een opmerking over de beteekenis, NThSt 24 (1941), σ. 304-309.—H. J. Lenz en, Die Entwicklung der Zikurrat von ihren Anfängen bis zur Zeit der III. Dynastie von Ur, 1941.—T. A. Busing, Etemenanki, de toren van Babel, JEOL 10 (1945/48), σ. 526-536. — J. Chain e, La Tour de Babel (XI, 1-9), Mélanges E. P o d e c h a r d, (1945), σ. 63-69.—E. G. K r a e l i n g, The Earliest Hebrew Flood Story: Gen. XI, 2-9, JBL 66 (1947), σ. 279-293. — B. P i p e r o w, Die schimärische Zerstreuung der Völker nach der Bibel: Exegese des Berichtes vom Turmbau zu Babel, Genesis 11,1-9, (Jahrbuch der theologischen Fakultät Sofia 24), 1947. — H. H e r a s, El Episodio de la Torre de Babel en las Tradiciones de la India, EstBibl 7 (1948), σ. 293:325. — L. T u r r a d o, La confusión de lenguas cuando la torre de Babel, CultBibl 5 (1948), σ. 142-148. — C. Z i e g l e r, Archaische Hochtempel in Mesopotamien, FF 24 (1948), σ. 49-54. — T. A. B u s i n k, De babylonische Tempeltoren (Gen. 11,1-9), 1949. — A. R o m e o, λ. Torre di Babele, ἐν Encyclopaedia Cattolica 2 (1949), σ. 619-621. — A. P a r r o t, Ziggurats et Tour de Babel, RB 3 (1950), σ. 449-454. — T o ὡ ἄ τ o ὡ, La Tour de Babel et les Ziggurats, NC 1-2 (1950), σ. 153-161. — J. P r a d o, La ciudad y Torre de Babel, EstBibl 9 (1950), σ. 273-294. — J. S c h o n e v e l d, De betekenis van de Babylonische Tempeltoren, NedThT 5 (1950/51), σ. 321-328. — J. H e u s c h e n, De torenbouw van Babel, Revue Ecclésiastique de Liège 39 (1952), σ. 288-294. — G. F. B a u r / A. M a u v i l l e, The Tower of Babel: Gen. 11,1-9, Priestly Studies 21 (1953), σ. 84-106. — N. H ö t z e l, Vielheit der Völker und Sprachen Schöpfungstat oder Sünden folge? Eine Auseinandersetzung mit Gen. 11,1-9, ZMR 37 (1953), σ. 308-316. — H. M i n k o w s k i, The Tower of Babel: Fact and Fancy, The Geographical Magazine 28 (1955), σ. 390-400. — B. v a n I e r s e l, Der Turmbau zu Babel, Het Heilig Land 9 (1956), σ. 57-61. — A. B o r s t, Der Turmbau von Babel: Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen der Völker, 4 Bde, 1957/63. — J. d e G o i t t i a, La torre de Babel: Valor simbólico de la narración de Gén. 11,1-9, Verdad y Vida 17 (1959), σ. 401-418. — G. R i n a l d i, La lingua e le lingue, Bi e O r 4 (1962), σ. 85-94. — P. A. H. d e B o e r, Zoals er gezegd is over: de Vloed en de Toren, (Phönix Bijbel Pockets 3), 1962/63. — B. V. B l e i, Der Turm zu Babel, Wien 1964 (Diss.). — S. N. K r a m e r, The 'Babel of Tongues': A Sumerian Version, JAOS 88 = AOS 53 (1968), σ. 108-111. — H. S c h m ö k e l, Sprachverwirrung - auf sumerisch, (Süddeutsche Zeitung 74), 1969. — W. v o n S o d e n, Etemenanki vor Asarhaddon nach der Erzählung vom Turmbau zu Babel und dem Erra-Mythos: Ugarit-Forschungen, Internationales Jahrbuch für die Altertumskunde Syrien-Palästinas 3 (1971), σ. 253-264.

5. Θ ρ ũ λ ο ι χ α ν α α ν ι τ ι κ ο ί. Οὗτοι συνδέονται πρὸς χαναανιτικούς τόπους καὶ ἀποβλέπουν εἰς ἐξήγησιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μὲν γεωγραφικῶν ὀνομάτων, ἐνίοτε δὲ φυσικῶν γεγονότων. Οὕτω ἡ Γιλ'ὰδ ἐξηγεῖται ὡς Γαλ'έδ, τ.ἔ. σ ω ρ ὸ ς μ α ρ τ υ ρ ί α ς (31,46-48), τὸ Πενου'έλ ὡς π ρ ὶ σ ω π ο ν Θ ε ο ũ, ἡ Σουαῖθ ὡς σ κ η ν α ἰ κ.ἄ. Ἐκ τῶν χαναανιτικῶν φυσικῶν θρύλων ἄξιος ἰδίας μνείας εἶναι ὁ ἀφορῶν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν Σοδόμων (19, 1-27), δυνάμενος νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς αἰτιολογικὸς τοῦ παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν ἐντυπωσιακοῦ φαινομένου. Κίνητρόν τι, ἀφορῶν ὡσαύτως εἰς τὸ φαινόμενον τοῦτο, εὐρίσκεται ἐν τῇ παραδόξῳ διηγήσει περὶ τῆς τῶν τεσσάρων βασιλέων τῆς Ἀνατολῆς ἐκστρατείας κατὰ τῶν πέντε βασιλέων τῆς παρὰ τὸ νότιον μέρος τῆς Ν. Θαλάσσης περιοχῆς (κεφ. 14)²³ καὶ εἶναι ἡ εἰς φρέατα ἀσφάλτου πτώσις τῶν δύο ἐκ τούτων τῶν χαναανίων βασιλέων κατὰ τὴν φυγὴν των.

6. Θ ρ ũ λ ο ι λ α τ ρ ε υ τ ι κ ο ί. Οὗτοι εἶναι πολυάριθμοι καὶ ἀποβλέπουν εἰς ἐξήγησιν τῆς λατρευτικῆς καθιερώσεως ὀρισμένων τόπων καὶ ἐθίμων. Ἐχοντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χαναανιτικὴν τὴν προέλευσιν, πιθανῶς παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ τὴν ὑπὸ τούτων κατάρκτησιν τῆς χώρας. Εἰς τοῦτο βεβαίως συνετέλεσεν ἡ πρὸς τοὺς θρησκευτικούς τόπους τούτους

23. A. H. Sayce, *The Archaeology of Genesis 14*, *ExpT* 17 (1905/6), σ. 498-504. — J. Meinhold, *1. Mose 14: Eine historisch-kritische Untersuchung*, (*BZAW* 22), 1911. — Τοῦ αὐτοῦ, *Abraham and die Könige des Ostens* (1 Mose 14), *Internationale Wochenschrift* 5 (1911), σ. 705-722. — E. König, *Genesis 14-der Bericht über Abraham, Kedorlaomer, Melchisedek-von seinem literarkritischen Hauptmomente aufs neue beleuchtet*, *NKZ* 23 (1912), σ. 425-464. — J. Morgenstern, *Genesis 14*, ἐν *Studies in Jewish Literature issued in Honor of Prof. K. Kohler* (1913), σ. 223-236. — P. Asmussen, *Genesis 14: ein politisches Flugblatt*, *ZAW* 34 (1914), σ. 36-41. — C. H. Cornill, *Genesis 14*, *ZAW* 34 (1914), σ. 150-154. — F. M. Th. Böhl, *Die Könige von Genesis 14*, *ZAW* 36 (1916), σ. 65-73. — A. Jirku, *Zum historischen Stil von Gen 14*, *ZAW* 39 (1921), σ. 312-314. — F. M. Th. Böhl, *Tud'alia I.*, *Zeitgenosse Abrahams, um 1650 v. Chr.*, *ZAW* 42 (1924), σ. 148-153. — I. Benzinger, *Zur Quellenscheidung in Genesis 14*, *BZAW* 41 (1925), σ. 21-27. — W. F. Albright, *The Historical Background of Genesis XIV*, *JSOR* 10 (1926), σ. 231-269. — P. Heinisch, *Abrahams Sieg über die Könige des Ostens und seine Begegnung mit Melchisedek (Gen. 14)*, *StC* 2 (1926), σ. 152-178, 217-232. — J. H. Kroeze, *Genesis Veertien, een exegetisch-historische Studië*, Amsterdam 1937 (Diss.). — F. Cornelius, *Genesis XIV*, *ZAW* 72 (1960), σ. 1-7. — M. C. Astour, *Political and Cosmic Symbolism in Genesis 14 and in its Babylonian Sources*, ἐν A. Altman (ed.), *Biblical Motifs, Origin and Transformation*, 1966, σ. 65-112). — J. A. Emerton, *Some False Clues in the Study of Genesis XIV*, *VT* 21 (1971), σ. 24-47. — Τοῦ αὐτοῦ, *The Riddle of Genesis XIV*, *VT* 21 (1971), σ. 403-439. — W. Schatz, *Genesis 14: Eine Untersuchung*, (*Europ. Hochschulzchr.* 23,2), 1972.

προηγηθεῖσα σχέσις τῶν πατριαρχῶν. Ἐν προκειμένῳ, μὴ συμπεριλαμβανομένων ἱερατικῶν διηγήσεων ὡς ἀποβλεπουσῶν εἰς ἀναμόρφωσιν παλαιοτέρων λατρευτικῶν θεσμῶν, ὡς σπουδαιότεροι λατρευτικοὶ θρύλοι δύνανται νὰ θεωρηθοῦν οὗτοι· ἢ μετὰ τοῦ Μελχισεδέκ, βασιλέως τῆς Σαλήμ καὶ ἱερέως τοῦ Ἐλ Ἐλγζών, συνάντησις τοῦ Ἀβραάμ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνώρισις τοῦ θεοῦ τούτου (14,18-24)· ἢ ἐν Βεερ-λαχαζ-ρωῖ (=φρέαρ τοῦ ζῶντος καὶ βλέποντός με) ἀποκάλυψις τοῦ Ἐλ Ρωῖ εἰς τὴν Ἄγαρ (16: J καὶ 21,8-21:E)· ἢ περὶ θυσίας τοῦ Ἰσαὰκ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραάμ (22,1-19)· ἢ ἐν Βαιθὴλ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ (28. 35,9-13, 15)· ἢ ἐν Πενου'ἐλ πάλη τοῦ Ἰακώβ μετὰ τοῦ Ἐλ καὶ ἡ ἐπ' αὐτὸν εὐλογία τούτου (32,24-32)· ἢ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ ἐν Συχέμ κατὰχωσις τῶν εἰδώλων ξένων θεῶν καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀνέγερσις θυσιαστηρίου ἐν Βαιθὴλ (35,1-4, 6β-7).

Οἱ εἰς τὴν Βεερ-ῥέβα καὶ τὴν Χεβρῶν ἀφορῶντες θρύλοι εἶναι λείψανα παλαιῶν ἐκτενῶν ἀφηγήσεων. Πάντως καὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων εἶναι φανερὰ ἡ θρησκευτικὴ σπουδαιότης ἀμφοτέρων τῶν ἱερῶν τόπων τούτων. Οὕτω ἐν μὲν τῇ Βεερ-ῥέβα συνάπτεται συμφωνία μετὰ τοῦ Ἀβραάμ (ἢ τοῦ Ἰσαὰκ) καὶ τοῦ Ἀβιμέλεχ, βασιλέως τῆς Γεράρ (21,22-32. 26,12-33), ἐπαναλαμβάνεται πρὸς τὸν Ἰσαὰκ (26,3β-5, 24-25α) καὶ τὸν Ἰακώβ (46,1-4) ἢ ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ πιθανῶς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ δοθεῖσα εὐλογία (κεφ. 15)²⁴ καὶ φυτεύεται ταμάρικξ ἢ μυρικήκ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, ὅστις καὶ ἐπικαλεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Ἐλ ὠλάμ (=τοῦ αἰωνίου Θεοῦ). Ἐν δὲ τῇ Χεβρῶν ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν Ἀβραάμ τὸ θεῖον ὄνομα Ἐλ Σαδδὰθ (17,1), συνάπτεται διαθήκη (17,2 ἐξ.), τελεῖται ἡ περιτομὴ (17,23 ἐξ.), παρέχεται ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ φιλοξενία ὑπὸ τὴν δρῦν Μαμρέ (Ο' Μαμβροῆ) εἰς τρεῖς θεῖους ἐπισκέπτας (κεφ. 18) καὶ ἀγοράζεται ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὴν Σάρραν τόπος ταφῆς (κεφ. 23)²⁵, ἐν τῷ ὁποίῳ ὕστερον ἐτάφησαν ὡσαύτως ὁ Ἀβραάμ (25,9-10), ὁ Ἰσαὰκ (35,27-29) καὶ ὁ Ἰακώβ (50,12-13).

7. Θ ρ ὕ λ ο ι φ υ λ ε τ ι κ ο ἰ. Οὗτοι ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς γενεαλογικούς καταλόγους διαφόρων λαῶν, φυλῶν καὶ οἰκογενειῶν. Ἐκάστη τῶν κοινωνικῶν ομάδων τούτων ἔχει τὸν ἴδιον αὐτῆς γενάρχη, οὐτινος ἢ διαδοχικῆ σειρά δηλοῦται διὰ κατονομασίας τῶν πρωτοτόκων. Πλεονεκτικὴν ἐν τῇ οἰκογενεῖα θέσιν κατέχουν· ἔναντι τῶν ἀδελφῶν του ὁ πρωτότοκος, ἔναντι ἐτέρας συζύγου ἢ ἔχουσα πλήρη δικαιώματα καὶ ἔναντι τῶν υἱῶν ἐτέρας συζύγου οἱ υἱοὶ τῆς ἐχούσης πλήρη δικαιώματα. Οὕτω ἐν 22,20-24 οἱ δώδεκα υἱοὶ τοῦ Ναχωρ διαιροῦνται εἰς δύο ομάδας, ὧν ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τοὺς

24. R. C l e m e n t s, Abraham and David: Genesis 15 und its Meaning for Israelite Tradition, (StBTh second Series 5), Naperville/Ill., 1967.

25. G. T u c k e r, The Legal Background of Genesis 23, JBL 85 (1966), σ. 77-84.

ἐκ τῆς ἐχούσης πλήρη δικαιώματα συζύγου ὀκτῶ υἱούς, ἡ δὲ δευτέρα τοὺς ἐκ τῆς παλλακίδος τέσσαρας. Ἐν 25,1-6 οἱ ἐκ τῆς παλλακίδος Κετουράς γεννηθέντες ἕξ υἱοὶ τοῦ Ἀβραάμ διακρίνονται ἀπὸ τοῦ ἐκ τῆς ἐχούσης πλήρη δικαιώματα συζύγου Σάρρας γεννηθέντος υἱοῦ τοῦ Ἰσαάκ. Ἀνάλογόν τι παρατηρεῖται ἐν ταῖς περὶ Ἄγαρ δύο διηγήσεσι (16:J. 21,8-21:E) καὶ ἐν ταῖς περὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων τοῦ Ἰακώβ (29—30).

Φυλετικοὶ θρῦλοι εἶναι καὶ αἱ διηγήσεις ἐνθεν μὲν περὶ τῆς ματαίας προσπαθείας τοῦ Ἰακώβ νὰ προηγηθῇ τοῦ διδύμου ἀδελφοῦ του Ἡσαῦ ἐν τῇ γεννήσει των (25,21-26) καὶ περὶ τῆς ὁμοίας, ἀλλ' ἐπιτυχούς, προσπαθείας τοῦ Πέρετζ (Ο' Φάρες) νὰ προηγηθῇ τοῦ διδύμου ἀδελφοῦ του Ζέραχ (38,27-30), ἐνθεν δὲ περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡσαῦ πωλήσεως τῶν πρωτοτοκίων του εἰς τὸν Ἰακώβ (25,29-34), περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κάιν θανατώσεως τοῦ Ἀβελ (4,2-16)²⁶ καὶ περὶ τῆς ἐξυψώσεως τοῦ Ἰωσήφ ὑπὲρ τοὺς ἀδελφούς του (37.39—

26. A. Boissier, Les éléments babyloniens de la légende de Cain et Abel, 1909. — A. Ehrenzweig, Kain und Lamech, ZAW 35 (1915), σ. 1-11. — A. Eberharter, Der Brudermord Kains im Lichte der ethnologischen und religionsgeschichtlichen Forschung (Gen. 4,8-16), TheolQuart 98 (1916), σ. 67-76, 355-365. — O. Gruppe, Kain, ZAW 39 (1921), σ. 67-76. — N. Rhodokanakis, Genesis 2—4, ZAW 39 (1921), σ. 76-83. — V. Aptowitzer, Kain und Abel in der Agada, den Apokryphen, der hellenistischen, christlichen und mohammedanischen Literatur, 1922. — J. G. Bellef, Die Welt vor der Flut und die Patriarchen, 1925. — R. Eisler, Das Kainszeichen und die Qeniter, Le Monde Oriental 23 (1929), σ. 48-112. — H. Gunkel, λ. Kain und Abel, ἐν RGG² III (1929), σ. 584-585. — W. Stodler, Der Brudermörder Kain, Zeitenwächter 24 (1930), σ. 132-139. — K. Fruhstorfer, Der ersten Menschen erste Nachkommen (Kapitel 4 der Genesis), 1932. — A. Brock-Utne, Die religionshistorischen Voraussetzungen der Kain-Abel Geschichte, ZAW 54 (1936), σ. 202-239. — S. H. Hooke, Cain and Abel, Folk-Lore I (1939), σ. 58-65. — P. A. H. de Boer, Kain en Abel: Genesis IV, 1-16, NedThT 31 (1942), σ. 197-212. — C. A. Keller, Das Wort OTH als 'Offenbarungszeichen Gottes'. II. Die Geschichte des Begriffes, Kap. 9. Das Kainszeichen (1946), σ. 69-78. — I. Engnell, Kain och Abel: En rituell interpretation (1. Mose 4), Svensk Jerusalemens Förenings Tijdskr 46 (1947), σ. 92-102. — O. R. Sellers, Problems in the Story of Cain, 'To Do and to Teach' Essays in Honor of Ch. L. Pyatt (1953), σ. 53-64. — J. B. Bauer, Kain und Abel, ThPQ 103 (1955), σ. 126-133. — N. Strosetzki, Kain und Romulus als Stadtgründer, FF 28 (1955), σ. 184-188. — B. Otte, Cain y Abel (Gen. 4,1-17), RBiblArg 19 (1957), σ. 61-62. — P. Grelot, Les Targums du Pentateuque: Étude comparative d'après Genèse IV 3-16, Sem 9 (1959), σ. 59-88. — C. A. Keller, λ. Kain und Abel, ἐν RGG³ III (1959), σ. 1089-1090. — S. N. Kramer, Sumerian Literature and the Bible, AnBibl 12=SBO III: Oriens Antiquus, 1959. Σελ. 185-204: The Cain-Abel-Motif. — St. Lach, Problemy w relacji biblijnej o Kainie i Ablu, Annales Theologico-Canonicae 7 (1960), σ. 13-38. — G. Vermès, The Targumic Versions of Genesis IV, 3-16, The Annual of Leeds Univ. OrSoc 3 (1963), σ. 81-114. — A. Ibañez Arana, La narración de Cain y Abel en Gen. 4,2-16, Scriptorium

48.50). Καταφανῆς εἶναι ὡσαύτως ὁ φυλετικὸς χαρακτήρ τῆς διηγῆσεως περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Συχέμ ἀτιμώσεως τῆς Δεινά, θυγατρὸς τοῦ Ἰακώβ, καὶ περὶ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς (κεφ. 34).

8. Διηγήματα. Ἐχομεν ἤδη παρατηρήσει (βλ. ἡμέτ. ε. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π.Δ., σ. 151) ὅτι τὸ καλλίτερον παράδειγμα διηγῆματος ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ εἶναι ὁ εἰς τὸν Ἰωσήφ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ἀφορῶν διηγηματικὸς κύκλος (37.39—48.50). Ὁ κύκλος οὗτος ἔχει μὲν κατὰ βάσιν φυλετικὸν χαρακτήρα, ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις του ἐνέχει διηγηματικὰ κίνητρα, συγκαλύπτοντα κατὰ πολὺ τὸν τοιοῦτον χαρακτήρα. Τοῦτο ἐπὶ παραδείγματος καθίσταται φανερόν ἐν τῇ διηγῆσει περὶ πειρασμοῦ καὶ συκοφαντίας τοῦ Ἰωσήφ ἐκ μέρους τῆς γυναικὸς τοῦ αἰγυπτίου κυρίου του (39) καὶ ἐν τῇ διηγῆσει περὶ τε τῶν ὄνειρων τοῦ φαραῶ καὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Ἰωσήφ (41). Διηγηματικὰ κίνητρα εὐρίσκονται ὡσαύτως ἐν ταῖς διηγῆσει περὶ τοῦ εἰδυλλίου τοῦ Ἰσαὰκ μετὰ τῆς Ρεβέκκας (24) καὶ περὶ τοῦ εἰδυλλίου τοῦ Ἰακώβ μετὰ τῆς Ραχὴλ (29), ἐν τῇ λατρευτικῇ ἐχούσῃ τὴν προέλευσιν διηγῆσει περὶ θυσίας τοῦ Ἰσαὰκ (22,1-19) καὶ ἐν τῇ ὡς κίνητρον ἐχούσῃ τὴν διακινδύνευσιν τῆς προγόνου τριπλῆ διηγῆσει (δὶς ἐν σχέσει πρὸς τὴν Σάρραν: 12,10—13,1.20 καὶ ἅπαξ ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ρεβέκκαν: 26,6-11).

ε'. Ἱστορικὴ ἀξιοπιστία

Τὰ τῆς Γενέσεως ἔνδεκα πρῶτα κεφάλαια, ἐν οἷς κυρίως περιέχονται κοσμολογικαὶ καὶ ἀνθρωπολογικαὶ ἀφηγήσεις (1,1—2,4α. 2,4β—3,24. 6,1-4. 6,5—9,19), ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των καὶ κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὰ λοιπὰ δὲν προσφέρονται εἰς ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν τῆς ἱστορικότητός των, διὸ καὶ πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν κατ' ἴδιαν. Τὸ ἀντικείμενόν των, προέλευσις τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀλλ' εἰς τὴν γεωλογίαν, τὴν παλαιοντολογίαν καὶ τὴν προϊστορίαν, κατὰ τὴν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ταξινομήσιν τῶν ἐπιστημῶν, ἐξ ὧν πάλιν οὐδεμίαν ἔχει ἐξάρτησιν. Ἀντιπαράστασις τῆς ἐν τῇ Γενέσει μαρτυρίας πρὸς τὰ τῶν εἰρημένων ἐπιστημῶν δεδο-

Victoriense 11 (1964), σ. 1-39, 281-319. — H. H e y d e, Kain, der erste Jahwe-Verehrer: Die ursprüngliche Bedeutung der Sage von Kain und ihre Auswirkungen in Israel, (AzTh I 23), 1965. — L. M. H o p p e, A History of the Interpretation of Genesis 4,1-16 and its Relevance for Biblical Hermeneutics, Boston (Diss.), Diss Abstracts 26 (1965/66). — E. T e s t a, Il genere letterario della disputa e il racconto di Caino ed Abele, Bi e Or 8(1966), σ. 157-166. — K. A. D e u r l o o, Kain en Abel, 1967. — M. S. E n s l i n, Cain and Prometheus, JBL 86 (1967), σ. 88-90. — W. Z i m m e r l i, Zur Exegese von Genesis 4,1-16, Der ev. Erzieher 20 (1968), σ. 200-203.

μένα ἄγει, ὡς εἰκός, εἰς μὴ πραγματικὴν ἀντίθεσιν ἢ εἰς πλαστὴν συμφωνίαν²⁷.

Ἐν τῇ βιβλικῇ προϊστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος ἐκτίθενται καθ' ἀπλοῦν καὶ εἰκονικὸν τρόπον, ἀνάλογον πρὸς τὴν διανοητικὴν ἰκανότητα καὶ τὴν πνευματικὴν δεκτικότητα τοῦ λαοῦ, αἱ ὑπὸ τῆς οἰκονομίας τῆς σωτηρίας προϋποτιθέμεναι θεμελιώδεις θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι· ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ κόσμου, ἡ εἰδικὴ ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ πρὸς δημιουργίαν τοῦ πρώτου ἀνδρὸς καὶ τῆς πρώτης γυναικός, μοναδικοῦ ζεύγους ἐξ οὗ καταγάγεται ὅλη ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ἀρχέγονος κατάστασις ἠθικῆς ἀκεραιότητος καὶ πλήρους εὐδαιμονίας, ἡ διὰ παρακοῆς πτώσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐντεῦθεν προϊοῦσα κληρονομικὴ τιμωρία. Ἐπιστημονικαὶ ὑποθέσεις, ὡς ἡ ὑλιστικὴ ἐξελιξιαρχία ἢ ὁ πολυγενισμός, δὲν δύνανται νὰ ἔχουν ὑπεροχὴν ἔναντι τῶν εἰρημένων ἀληθειῶν, αἵτινες ἀπτονται τοῦ δόγματος καὶ διασφαλίζονται ὑπὸ τοῦ κύρους τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἄλλ' αἱ ἀλήθειαι αὗται, ὡς παρατηρεῖ ὁ de Vaux, εἶναι ἐν ταυτῷ γεγονότα καί, ἐὰν αἱ ἀλήθειαι εἶναι βέβαιαι, τὰ γεγονότα εἶναι πραγματικά. Μόνον ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ τὰ πρῶτα κεφάλαια τῆς Γενέσεως ἔχουν χαρακτῆρα ἱστορικόν²⁸.

27. R. H ö n i g s w a l d, Erkenntnistheoretisches zur Schöpfungsgeschichte der Genesis, (SGV 161), 1932. — O. S c h ü e p p, Schöpfungsbericht und Naturwissenschaft, 1945. — J. B a u e r, Kausalität und Schöpfung: Grundfragen der Ontologie und Metaphysik, 1947. — V. v o n W e i z s ä c k e r, Am Anfang schuf Gott Himmel und Erde, (KVR 37/37a), 1954, 1963^e. — G. v o n R a d, Die biblische Schöpfungsgeschichte: Schöpfungsglaube und Evolutionstheorie, 1955, σ. 25-37. — R. H ö n i g s w a l d, Vom erkenntnistheoretischen Gehalt alter Schöpfungserzählungen, (Schriften aus dem Nachlass Bd. I), 1957. — R. H o o y k a a s, Natural Law and Divine Miracle: A Historical-critical Study of the Principle of Uniformity in Geology, Biology and Theology, 1959 (1963²). — S. d u T o i t, Progressive Creation: An Attempt at a new Approach towards the Problem Creation - Evolution, 1962. — G. A l t n e r, Schöpfungsglaube und Entwicklungsgedanke in der protestantischen Theologie zwischen Ernst Haeckel und Teilhard de Chardin, 1965. — S. M. C o d e r / G. F. H o w e, The Bible, Science and Creation, 1966.

28. G. v o n R a d, Das theologische Problem des alttestamentlichen Schöpfungsglaubens, ZAWBeih 66 (1936), σ. 138-147 (=GesStud, 1965³, σ. 136-147). — W. F o e r s t e r, Der Schöpfungsglaube im AT, ThW III (1938), σ. 1004-1015. — P. D e n i s, Les origines du monde et de l'humanité, 1950. — E. B r u n n e r, Dogmatik II, Die christliche Lehre von Schöpfung und Erlösung, 1950 (1960²). — B. B a v i n k, Welterschöpfung in Mythos und Religion, Philosophie und Naturwissenschaft, (Glaube und Wissen 4), 1950 (1951²). — G. L i n d e s k o g, Studien zum neutestamentlichen Schöpfungsgedanken I-II, UUÄ, 1952. — G. L a m b e r t, La création dans la Bible, NRTh 75 (1953), σ. 252-281. — R. J o l i v e t, Essai sur les rapports entre la pensée grecque et la pensée chrétienne. Aristote et St. Thomas ou l'idée de création. Plotin et St. Augustin ou le problème du mal. Hellenisme et Christianisme, (1931) 1956. — K. B a r t h, Die Kirchliche Dogmatik III 1, 1945,

Ἄλλὰ καὶ αἱ ἰδίαι πρὸς παραδόσεις τῆς Ἄνω Μεσοποταμίας ἐπιχειροῦμεν συσχετίσεις καὶ συγκρίσεις τῆς ἐν τῇ Γενέσει προϊστορίας τῆς ἀνθρωπότητος ἔνθεν μὲν ἐμφαίνουν τὴν ὑπεροχὴν τῶν βιβλικῶν ἀφηγήσεων, τὴν νηφαλιότητά των καὶ τὴν ἠθικοθρησκευτικὴν καθαρότητά των, ἔνθεν δὲ στρέφουν τὸ διαφέρον ἡμῶν πρὸς τὴν περιοχὴν ἐν ἣ κατώκησαν οἱ πρόγονοι τῶν Ἑβραίων, εὐνοοῦσαι τὴν ἱστορικότητα τῆς ἐντεῦθεν μεταναστεύσεως τοῦ Ἀβραάμ, δι' ἧς ἐξηγεῖται ἡ ποσιὰ ἀρχαιότης πολλῶν προμωσαϊκῶν παραδόσεων.

Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ἐπιβλητικότητα τοῦ θρησκευτικοῦ των περιεχομένου, αἱ περὶ δημιουργίας καὶ κατακλυσμοῦ βιβλικαὶ διηγήσεις ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των δὲν παρέχουν ἱστορικὴν μαρτυρίαν περὶ προελεύσεως τοῦ κόσμου ἢ περὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ καταστροφῆς. Αὕτη, πιθανῶς περιοριζομένη εἰς τὴν νότιον Βαβυλωνίαν, ἴσως ἐνέχει τὸ κίνητρον τῶν περὶ παγκοσμίου κατακλυσμοῦ διηγήσεων. Ἐκ τῆς ἀρχαιολογικῆς δηλ. μαρτυρίας ὅτι ἡ πεδιάς τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου τοῦλάχιστον ἀπαξ κατεκλύσθη ὀλοσχερῶς ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῶν ποταμῶν τούτων εἰκάζουν οἱ ἐρευνηταὶ ὅτι ἐν μέσῳ τῆς καταστροφῆς ἦτο φυσικὸν οἱ ἄνθρωποι νὰ νοήσουν αὐτὴν ὡς ἔχουσαν παγκόσμιον ἀντίκτυπον. Ἐπ' ἐσχάτων ἡ διὰ τὴν ἱστορικότητα τοῦ βιβλικοῦ κατακλυσμοῦ ἀξιωσις ἐστηρίχθη εἰς ξυλίνην κατασκευήν, ἀνευρεθεῖσαν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ὄρους Ἀραράτ. Ὑποβληθέντος ὅμως τοῦ ἐντεῦθεν ἀποκομισθέντος ξύλου εἰς ἐξέτασιν διὰ ραδιενεργοῦ ἀνθρακός (ἀνθρακός 14), κατεδείχθη ὅτι τὰ ὡς λείψανα τῆς κιβωτοῦ τοῦ Νῶε ἐκλειφθέντα εὐρήματα κατὰγονται ἐκ τῆς 7ης π.Χ. ἐκ/δος²⁹. Ὅθεν δὲν ὑπάρχει πειστικὴ μαρτυρία πρὸς στήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι ἡ ἐν τῇ Γε-

1957³. — G. W i d e n g r e n, Early Hebrew Myths and their Interpretation, ἐν S. H. H o o k e (ed.), Myth, Ritual, and Kingship (1958), σ. 149-203. — J. B o t t é r o, La naissance du monde selon Israël, Sources orientales I: La naissance du monde, 1959, σ. 185-234. — L. L e c r a n d, La création, triomphe cosmique de Yahvé, NRTh 83 (1961), σ. 449-470. — J. d e F r a i n e, La bible et l'origine de l'homme, (Muséum Lessianum Section biblique 3), 1961. — C. M. E d s m a n, λ. Schöpfung ἐν RGG³ V (1961), σ. 1469-1473. — B. D. N a p i e r, On Creation-Faith in the Old Testament, Interpr 16 (1962), σ. 21-42. — R. W. G l e a s o n, Creation in the Old Testament, Thought 37 (1962), σ. 527-542. — T h. B o m a n, The Biblical Doctrine of Creation, ChQR 165 (1964), σ. 140-151. — C. W e s t e r m a n n, Das Reden von Schöpfer und Schöpfung im AT, ἐν L. R o s t-Festschrift, 1967. — W. Z i m m e r l i, The Old Testament and the World, Transl. by J. J. Scullion, S. J. Atlanta: John Knox, 1976.

29. K. E l l i g e r, Entdeckung der Arche Noah?, Für Arbeit und Besinnung 3 (1949), σ. 605-611. — R. B a i l e y, 'Where Is Noah's Ark?' Nashville: Abingdon, 1978. — T o ὡ α ὑ τ o ὡ, Wood From 'Mount Ararat': Noah's Ark?, BA 40 (1977), σ. 137-146.

νέσει ἀφήγησις περὶ κατακλυσμοῦ εἶναι ἱστορικὴ περιγραφή παγκοσμίου κατακλυσμοῦ.

Δύο ὅμως εἶδη τῶν ἐν τῇ Γενέσει διηγήσεων δὲν στεροῦνται ἱστορικό-τητος. Τὰ δύο εἶδη ταῦτα εἶναι οἱ φυλετικοὶ καὶ οἱ λατρευτικοὶ θρυλοὶ. Ἐξ αὐτῶν οἱ φυλετικοί, ἐν οἷς πᾶσα κοινωνικὴ ὁμάς ἔχει τὸν ἴδιον αὐτῆς γενάρχη, διασφύζουν ἱστορικῶς αὐθεντικὰ ὀνόματα προσώπων, ἅτινα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δύνανται νὰ νοηθοῦν ὡς περιληπτικὰ ὀνόματα φυλῶν. Ἐξ ἱστορικῆς ὅμως ἐπόψεως ὁ χρόνος δράσεως τῶν κατονομαζομένων προσώπων ἢ λαῶν δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται κατ' ἀνάγκην καθωρισμένος διὰ τῆς ἐν τῇ Γενέσει διατάξεως τοῦ σχετικοῦ ὕλικου. Οἱ δὲ λατρευτικοὶ θρυλοὶ διασφύζουν ἱστορικὰ στοιχεῖα ἀφορῶντα εἰς χαναναϊτικὰ ἱερά καὶ εἰς τὰς πρὸς ταῦτα σχέσεις τῶν πατριαρχῶν.

Πολλὰ τῶν ἐν ταῖς πατριαρχικαῖς διηγήσεσιν ἐμφαινομένων κοινωνικῶν συνθηκῶν ἔχουν ὑπὲρ αὐτῶν ἐμμέσους μαρτυρίας, προερχομένας ἐκ τῶν ἐν βιβλικαῖς χώραις ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων καὶ τῶν πορισμάτων τῆς περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Δύναται δὲ νὰ λεχθῆ ὅτι σύγκρισίς τις πατριαρχικῶν διηγήσεων καὶ ἀντιλήψεων πρὸς ἀνατολικὰς παρουσιάζει οὐ μόνον ὁμοιότητάς ἀλλὰ καὶ διαφορὰς καὶ ὅτι αἱ μὲν ὁμοιότητες ἐμφαίνουσι ὅτι ἡ βιβλικὴ περιγραφή προϋποθέτει ἱστορικὴν τινα μέθοδον, αἱ δὲ διαφοραὶ ἀναδεικνύουσι τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ θρησκευτικῶν ἰδεῶν.

Ἄλλ' ἢ τοιαύτη περιγραφή δὲν πρέπει νὰ κρίνηται κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστοριογραφίας. Αὕτη ἐπιδιώκει ἀντικειμενικὴν ἀναπαράστασιν τῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος ἐπὶ τῇ βάσει συγχρόνων πρὸς αὐτὰ ἀποδείξεων ἢ μαρτυριῶν, ἐξήγησιν, χρονολόγησιν καὶ σύνδεσιν αὐτῶν πρὸς τὴν γενικὴν ἱστορίαν. Ἡ πατριαρχικὴ ὅμως περιγραφή ἔχει διάφορον προοπτικὴν, ἅτε ἀποβλέπουσα εἰς δημώδη θρησκευτικὴν ἐξιστόρησιν τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Οὕτω παρέχει βιογραφίας τῶν πατριαρχῶν Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ, καταγίνεται οὐχὶ εἰς πολιτικὰ ἀλλ' εἰς οἰκογενειακὰ γεγονότα (γεννήσεις, γάμους, θανάτους) καὶ πλαισιοῦται οὐχὶ διὰ πολιτικῆς διαδοχῆς ἀλλὰ διὰ γενεαλογίας.

Δημώδης ὡς εἶναι ἡ ἐξιστόρησις, ἐνασμενίζει εἰς προσωπικὰ ἀνέκδοτα, εἰκονικὰς ἐκφράσεις καὶ ἐτυμολογικὰς ἐξηγήσεις ὀνομάτων προσώπων ἢ τόπων, παρέρχεται ὅτι ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἱστοριογραφίας θὰ ἔθεωρεῖτο οὐσιαστικὸν καί, πλὴν τοῦ δίκην ἀπεσπασμένου ὀγκολίθου κεφ. 14, δὲν συνδέεται πρὸς τὴν γενικὴν ἱστορίαν. Τὰ μάλιστα δὲ καταφανὴς εἶναι ὁ τῆς ἐξιστορήσεως θρησκευτικὸς χαρακτήρ, ὅστις καὶ καθιστᾷ αὐτὴν ἱστορίαν τῆς σωτηρίας. Οὕτω τὰ γεγονότα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ· πάντα τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν θείαν πρόνοιαν καὶ πᾶσαι αἱ ἐν αὐτῇ

κρίσιμοι καμπαί ὑπόκεινται εἰς θείαν ἐπέμβασιν. Ἐξ ἄλλου τὰ γεγονότα εἰσάγονται, ἐξηγοῦνται καὶ ταξινομοῦνται διὰ τῶν περὶ Θεοῦ, λαοῦ καὶ χώρας τριῶν βασικῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν· Θεοῦ ἐκλέγοντος λαὸν καὶ δίδοντος αὐτῷ χώραν, λαοῦ ἐκλεγομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ λαμβάνοντος παρὰ Τούτου ἰδίαν χώραν καὶ χώρας ἐπηγγελμένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαὸν τῆς ἐκλογῆς Του. Αἱ τρεῖς ἰδέαι αὗται, αἰτινες ἀπετέλουν τὴν ὑπὸ παντὸς ἀποδεκατοῦντος ἰσραηλίτου (Δευτ. 26,5β-9) ἀπαγγελλομένην ἀρχικὴν ὁμολογίαν πίστεως (βλ. ἡμέτ. ἔ. Εἰσαγ. εἰς τὴν Π.Δ., στ. 162), διέπουν τὰς πατριαρχικὰς διηγήσεις ὡς σχέσεις μεταξὺ Θεοῦ καὶ πατριαρχῶν (θεοφάνειαι προσωπικαὶ καὶ ἐπαγγελίαι περὶ ἀπογόνων), Θεοῦ καὶ τῆς χώρας (θεοφάνειαι τοπικαὶ καὶ ἐπαγγελίαι περὶ κτήσεως τῆς Χαναάν) καὶ πατριαρχῶν καὶ τῆς χώρας (ιερά, κατασκηνώσεις, ἐνταφιασμοί).

Ἡ θεολογικὴ ἀντίληψις αὕτη εἶναι μὲν ἀληθής, ἀλλὰ διαφέρει ριζικῶς τῆς διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἱστοριογραφίαν ἰσχυούσης αἰτιώδους σειρᾶς, καθ' ἣν ἡ ἀλληλουχία τῶν γεγονότων ὑπόκειται εἰς συναφεῖς τῶν αἰτίας. Παρὰ ταῦτα αἱ περὶ πατριαρχῶν διηγήσεις εἶναι ἱστορικαὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι ἐκθέτουν κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῶν τρόπον πραγματικὰ γεγονότα, ἅτινα παρέχουν πιστὴν εἰκόνα τῆς καταγωγῆς καὶ τῶν μεταναστεύσεων τῶν προγόνων τοῦ Ἰσραήλ, τῶν γεωγραφικῶν καὶ ἐθνικῶν δεσμῶν τῶν καὶ τοῦ κοινωνικοῦ, ἡθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου τῶν. Αἱ ἔναντι τῶν διηγήσεων τούτων ἐπιφυλάξεις, παρατηρεῖ ὁ de Vaux, πρέπει νὰ ὑποχωροῦν πρὸ τῶν δι' αὐτάς προσφερομένων ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς εὐνοϊκῶν ἐνδείξεων. Αἱ ὑπὸ τῶν πατριαρχικῶν διηγήσεων παρεχόμεναι εἰδήσεις περὶ τῆς πολιτιστικῆς καταστάσεως τῆς Ἄνω Μεσοποταμίας, ἐνθα παρόκησαν οἱ πρόγονοι τῶν ἑβραίων, συμφωνοῦν πρὸς ὅ,τι μανθάνομεν ἐξ ἀνασκαφῶν καὶ ἀνακαλυφθέντων ἐν ταύταις κειμένων.

Οὕτω ἐπὶ παραδείγματος τὰ κείμενα τῆς παρὰ τὴν δεξιὰν δχθην τοῦ μέσου Εὐφράτου κειμένης πόλεως Μάρι³⁰ ἀναφέρουν «τὴν πόλιν τοῦ Ναχοῦρ»

30. A. Parrot /G. Dossin, Archives royales de Mari, τόμοι 9, 1946-1960 (κείμενα). — W. von Soden, Das altbabylonische Briefarchiv von Mari, WdO 1 (1948), σ. 187-204. — Τοῦ αὐτοῦ, Verkündigung des Gotteswillens durch prophetisches Wort in den Briefen aus Mari, αὐτόθι (1950), σ. 397-403. — M. Noth, Geschichte und Gotteswort im Alten Testament, 1949. — Τοῦ αὐτοῦ, Das alttestamentliche Bundschliessen im Lichte eines Mari-Textes, AIPHOS 13 (1953), σ. 433-444 (= Ges. Stud. zum AT, 1957, σ. 142 ἐξ., 230 ἐξ.). — Τοῦ αὐτοῦ, Mari und Israel, 1953. — A. Lods, Une tablette inédite de Mari, intéressante pour l'histoire ancienne du prophétisme sémitique, ἐν Studies in OT Prophecy presented to T. H. Robinson (1950), σ. 103-110. J. - R. Kupper, Les nomades en Mésopotamie au temps des rois de Mari, 1957. — H. Klengel, Benjaminiten und Hanäer, WZ 8 (1958/59), σ. 211-227. — J. C. L. Gibson, Light from Mari on the Patriarchs, JSS 7 (1962), σ. 44-62. — A. Parrot, λ. Mari, ἐν

(πρβ. Γεν. 24,10), τοῦ Ἀράμου (πρβ. ἀραμαίους), τοῦ Λαβα-άν (πρβ. Γεν. 31,20-24), δύο χαναανιτικὰς πόλεις, τ.έ. τὴν Χατθὼρ (Ἰησ. Ν. 11,1) καὶ τὴν Λάφιξ (Κριτ. 18,7) καὶ κύρια ὀνόματα, συγγενῆ πρὸς ἀντίστοιχα τῆς Π. Διαθήκης, τοὺς χαβίρου (πρβ. ἐβραίους), τοὺς βενε-γαμίνα, ταυτιζομένους ὑπὸ τοῦ Alt, τοῦ Schmökel καὶ τοῦ von Rad πρὸς τοὺς βενιαμίτας, τοῦθ' ὅπερ ὅμως ἀρνοῦνται ὁ de Vaux, ὁ Noth καὶ ὁ Rowley, καὶ τὴν ἐν Μάρι ὑπαρξίν εἶδους τινὸς προφητισμοῦ. Ἐν δὲ τοῖς κειμένοις τῆς ἐν τῇ Ἄνω Μεσοποταμίᾳ, περὶ τὰ 9 μίλια ΝΔ τῆς Κιρκούκ, χουρριτικῆς πόλεως Νούζι³¹ μαρτυροῦνται ἔθιμα παρόμοια πρὸς τὰ πατριαρχικά, λ.χ. δοῦλος ὡς κληρονόμος ἀτέκνου κυρίου (πρβ. Γεν. 15,4), τεκνογονία διὰ παλλακίδος ἐν περιπτώσει ἀγόνου γάμου (πρβ. Γεν. 16,2. 20,3), πώλησις τῶν πρωτοτοκίων (πρβ. Γεν. 25,32), γάμος μετὰ παροχὴν ἐργασίας (πρβ. Γεν. 29,18,27), κλοπὴ τῶν τεραφίμ (πρβ. Γεν. 31,19), παροχὴ μιᾶς θεραπαίνης εἰς ἐκάστην σύζυγον (πρβ. Γεν. 29,24,29) καὶ ἀδελφαρχία (πρβ. Γεν. 34,11), μνημονεύονται οἱ χαβίρου καὶ γίνεται χρῆσις τοῦ ἀριθμοῦ 318 (πρβ. Γεν. 14,14), πιθανῶς δηλοῦντος ἀξιόλογον πλῆθος.

Ἐπὶ τῇ βάσει παρομοίων ἐνδείξεων δύναται τις ὡσαύτως νὰ δεχθῆ ὅτι ἢ εἰς τὴν Χαναάν εἴσοδος τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Λὼτ πρέπει νὰ σχετισθῆ πρὸς τὰς μεταναστεύσεις λαῶν, αἵτινες χαρακτηρίζουν τὰς ἀρχὰς τῆς 2ας

BHH II (1964), σ. 1148-1150. — H. B. H u f f m o n, Amorite Personal Names in the Mari Texts, 1965. — H. C a z e l l e s, Mari et l'Ancien Testament, BPLUL 182 (1967), σ. 73-90. — A. M a l a m a t, Aspects of Tribal Societies in Mari and Israel, Les Congrès et Colloques de l'Université de Liège 42 (1967), σ. 129-138.—N. W e e k s, Mari, Nuzi and the Patriarchs, *Abr-Nahrain* 16 (1975/76), σ. 73-82.

31. E. C h i e r a / E. A. S p e i s e r, Selected Kirkuk documents, *JAOS* 47 (1927), σ. 36-60. — E. A. S p e i s e r, New Kirkuk documents relating to family laws, *AASOR* 10 (1930), σ. 1-73. — T o ὡ ἄ ὑ τ o ὡ, New Kirkuk documents relating to security transactions, *JAOS*, 52 (1932), σ. 350-367, 53 (1933), σ. 24-46. — T o ὡ ἄ ὑ τ o ὡ, Ethnic Movements in the Near East in the second millennium B.C., *AASOR* 13 (1933), σ. 13-54. — A. S a a r i s a l o, New Kirkuk documents relating to slaves *StOr* V, 3 (1934).—C. H. G o r d o n, Nuzi tablets relating to women, *AnOr* 12 (1935), σ. 163-182.—T o ὡ ἄ ὑ τ o ὡ, Fifteen Nuzi documents relating to slaves, *Le Muséon*, 18 (1935), σ. 113-132. — R. H. P f e i f f e r / E. A. S p e i s e r, One hundred new selected Nuzi texts, *AASOR* 16 (1936). — E.-M. C a s s i n, L'adoption à Nuzi, 1938.—R. F. S t a r r, Nuzi: Report on the Excavations at Yorghana Tepa near Kirkuk, Iraq, I, 1939 (κείμενον), II, 1937 (πίνακες καὶ σχέδια). — C. H. G o r d o n, Biblical Customs and the Nuzi tablets, *BA* 3 (1940), σ. 1-12. — R.-J. T o u r n a y, λ. Nuzi, ἐν *DBV Suppl* VI (1960), σ. 646-674. — E. A. S p e i s e r, λ. Nuzi, ἐν *IDB* III (1962), σ. 573-574. — A. P a r r o t, λ. Nuzi, ἐν *BHH* II (1964), σ. 1322-1324.—T o ὡ ἄ ὑ τ o ὡ, Nuzi, ἐν D. W. T h o m a s (ed.), *Archaeology and Old Testament Study*, Jubilee Volume of the Society for Old Testament Study 1917-1967, Oxford 1967 (=1978), σ. 73-86.

π.Χ. χιλ/δος· ὅτι ὁ ποιμενικὸς βίος τῶν πατριαρχῶν καὶ οἱ ἐν Χαναάν καταυλισμοὶ τούτων ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς κλιματικὰς συνθήκας καὶ τὴν πολιτικὴν γεωγραφίαν τῆς ἐποχῆς ταύτης· ὅτι ἢ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀκόδοι τῶν υἱῶν τοῦ Ἰακώβ συνδέεται ὁπωσοῦν πρὸς τὴν τῶν Ἰζῶς κίνησιν³², δι' ἧς κατῆλθον μέχρι τῆς κοιλάδος τοῦ Νεΐλου εἰσβολεῖς, ἐν τῇ πλειονότητι τῶν σημῖται· καὶ ὅτι τὰ κοινωνικὰ ἔθιμα τῶν πατριαρχῶν ἔχουν ἀναλογίαν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ καὶ τῇ συνηθείᾳ τῶν γειτονικῶν λαῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῆς πατριαρχικῆς ἱστορίας, δύναται τις νὰ εἴπῃ, μετ' ἐπιφυλάξεως ἐπιβαλλομένης ὑπὸ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν βιβλικῶν ἐνδείξεων καὶ τῆς ἀβεβαιότητος τῆς ἐξῆς βιβλικῆς χρονολογίας διὰ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχὴν, ὅτι ἢ ἐν τῇ νοτιῷ Χαναάν μετοίκησις τῶν πατριαρχῶν ἀντιστοιχεῖ εἰς δύο ἐκ/δας, τ.ἔ. τὴν 19ην καὶ τὴν 18ην π.Χ., ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἤρχμασεν ἐν Χαναάν περὶ τὰ μέσα τῆς 19ης ἐκ/δος π.Χ., ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἠὺδοκίμησεν ἐν Αἴγύπτῳ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τῆς 18ης ἐκ/δος π.Χ. καὶ ὅτι οἱ ἄλλοι υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ συνήντησαν καὶ πάλιν αὐτὸν βραχύ τι μετὰ τὸ 1700 π.Χ.

στ'. Θρησκευτικὴ σπουδαιότης

Τὰ ἐν τῇ Γενέσει ἐκτιθέμενα γεγονότα ἔχουν σαφῶς θρησκευτικὴν προοπτικὴν. Αἱ θρησκευτικαὶ ἀλήθειαι ἔσχον μὲν ἰδίαν ἐξέλιξιν ἐντὸς τῶν διαφόρων παραδόσεων, ἀλλὰ μετὰ τὴν συγχώνευσιν τούτων ἀπεθησαυρίσθησαν ὀριστικῶς ἐν τῇ Πεντατεύχῳ. Ἐπὶ παραδείγματός ἢ ἐν ταύτῃ προβαλλομένη ἰδέα περὶ Θεοῦ προϋποθέτει τὴν ἱστορικοθρησκευτικῶς διαπιστωμένην ἐξέλιξιν δύο μορφῶν λατρείας, ὧν ἢ μὲν μία σχετίζεται πρὸς τὴν εἰς Χαναάν φυλετικὴν μετανάστευσιν ἐκ Μεσοποταμίας, ἢ δὲ ἄλλη πρὸς τὴν εἰς Χαναάν μετανάστευσιν παροικησασῶν ἐν Αἴγύπτῳ φυλῶν. Οὕτω αἱ μὲν ἐκ Μεσοποταμίας μεταναστεύσασαι φυλαὶ ἐλάτρευον τὸν Ἐλ, ἀποκαλυφθέντα καὶ πρὸς τοὺς τρεῖς πατριάρχας, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ καὶ τὸν Ἰακώβ, ὑπὸ τὰ ὀνόματα Ἐλ Ἐλγῶν (14,18-24), Ἐλ Ὠλάμ (15;21,33. 26,3-5,

32. E. A. Speiser, *Ethnic Movements...* 1933, βλ. προηγ. ὑποσημειώσιν. — F. W. von Bissing, *Das angebliche Weltreich der Hyksos*, AFO 11 (1937), σ. 325-335. — K. Galling, *Hyksosherrenschaft und Hyksoskultur*, ZDPV 62 (1939), σ. 89-115. — T. Säve - Söderbergh, *The Hyksos Rule in Egypt*, JEA 37 (1951), σ. 53-71. — A. Alt, *Die Herkunft der Hyksos* (SAL 101,6), 1954· βλ. καὶ G. Lanczkowski, ἐν *OLZ* 51 (1956), σ. 389-393. — H. Brunner, *λ. Hyksos*, ἐν *RGG* III (1959), σ. 498-499. — A. H. Gardiner, *Egypt of the Pharaohs*, 1961, σ. 155-173. — W. Helck, *Die Beziehungen Ägyptens zu Vorderasien im 3. und 2. Jtd.*, *Äg. Abhandl.* 5 (1962), σ. 92 ἐξ. — T. O. Lambdin, *λ. Hyksos*, ἐν *IDB* 2 (1962), σ. 667. — M. Krause, *λ. Hyksos*, ἐν *BHH* II (1964), σ. 755. — M. A. Murray, *The Splendour that was Egypt*, 1964, σ. 26-32. — A. R. Schulman, *λ. Hyksos*, ἐν *EJ* 8 (1972), σ. 1141-1143.

24-25. 46,2-5), Ἔλ Ροῖτ (16,13), Ἔλ Σαδδὰγ (17,1. 35,11. 43,14. 48,3. 49,25), Ἔλ Βαϊθ'ἔλ (28,10-22. 31,13. 35,1-7) καὶ Ἔλ Πενου'ἔλ (32,24-32). Ὅτι οἱ πατριάρχαι, ἢ τοῦλάχιστον οἱ ἀκόλουθοί των, ἐλάτρευσαν καὶ ἄλλους, προφανῶς κατωτέρους, ξένους θεοὺς δὲν ἀποσιωπᾶται (31,53. 35,1-4. Πρβ. Ἰησ. Ν. 24,2). Δὲν χωρεῖ ὅμως ἀμφιβολία ὅτι ἐν ταύτῳ διέκρινον τὸν Ἔλ ἀπὸ τῶν ἄλλων θεῶν καὶ ἠύλαβοῦντο αὐτὸν ὡς Θεόν των. Αἱ δ' ἐκ νότου κατὰ τοὺς μωσαϊκοὺς χρόνους εἰσχωρήσασαι εἰς Χαναὰν φυλαὶ ἐλάτρευον τὸν Γλαχβέ³³. Ἡ ἐν Χαναὰν προηγηθεῖσα λατρεία τοῦ Ἔλ μαρτυρεῖται ὡσαύτως διὰ τοῦ ὅτι τῶν τῶ Γλαχβέ ὡς θεοφορικὸν στοιχεῖον ἐχόντων ὀνομάτων προσώπων καὶ τόπων προηγήθησαν ἄλλα ὀνόματα, ἔχοντα ὡς θεοφορικὸν στοιχεῖον τὸ Ἔλ. Ἡ εἰς τὸ ἀπώτατον παρελθὼν προβολὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ Γλαχβέ ὑπὸ τοῦ Γλαχβιστοῦ (4,26) ἐξηγεῖται ἐκ τῆς θεολογικῆς τούτου προσπαθείας νὰ ἐξετάσῃ τὴν ὅλην προϊστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διαθηκῆς πίστεως καὶ νὰ καταδείξῃ ὅτι ὁ Γλαχβέ δὲν εἶναι μόνον Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος· παρατηρητέον ὅτι ἡ σημασία τοῦ ἐν τῷ εἰρημένῳ στίχῳ ὀνόματος Ἐνώς εἶναι ἄνθρωπος.

Συστηματοποιῶν τις ὅμως τὰς ἐν τῇ Γενέσει θρησκευτικὰς ιδέας δὲν ὑπολογίζει τὴν ἐν ταῖς παραδόσεσιν ἐξελίξιν των, ἀλλ' ἰσοπεδοῖ καὶ ἐμφανίζει αὐτὰς ὑπὸ τὴν ἐν τῇ Πεντατεύχῳ ὀριστικὴν μορφήν των, ὡσπερ δηλ. περιελήφθησαν εἰς τὸν κανόνα ὡς λόγος τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαὸν τῆς ἐκλογῆς Του. Οὕτω πως θεωρουμένη ἡ Γένεσις ἐμφαίνει μεγίστην θρησκευτικὴν σπουδαιότητα. Ἐν ταῖς σελίσιν αὐτῆς μαρτυρεῖται ἡ πίστις εἰς τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἐκλεκτοῦ τινος τμήματος τῆς ἀνθρωπότητος, περιβαλλομένου ὑπὸ λαῶν πολυθεϊστικῶν. Εἶναι δ' ὁ Θεὸς κατὰ τὴν Γένεσιν παντοδύναμος, δημιουργὸς πάντων τῶν ὄντων καὶ προνοητῆς τοῦ σύμπαντος. Ἀποκαλύπτεται εἰς τοὺς προπάτορας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς πατριάρχας, οἵτινες ἔχουν βαθυτάτην αἰσθησιν τῆς παρουσίας Αὐτοῦ. Θεμελιωτῆς δ' ὢν τῆς ἐν

33. Λίαν πιθανὴ θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν ἡ ὑπόθεσις περὶ κενιτικῆς καταγωγῆς τῆς λατρείας τοῦ Γλαχβέ. W. V i s c h e r, Jahweh der Gott Kains, 1929. — H. S c h m ö k e l, Jahweh und die Keniter, JBL 52 (1933), σ. 212-229. — M. B u r r o w s, An Outline of Biblical Theology, 1946, σ. 56. — S. N y s t r ö m, Beduinitum und Jahwismus, 1946. — H. H. R o w l e y, From Joseph to Joshua, 1950, σ. 153 ἐξ. — S. A b r a m s k i, The Qenites, (Eretz-Israel Annual 3), 1954. — C h. H. W. B r e k e l m a n s, Exodus XVIII and the Origine of Yahwism in Israel, OTS 10 (1954), σ. 215-224. — J. P. H y a t t, Yahweh as 'the God of My Father', VT 5 (1955), σ. 130-136. — H. H. R o w l e y, Mose und der Monotheismus, ZAW 69 (1957), σ. 1-21. — G. M. L a n d e s, λ. Kenites, ἐν IDB 3 (1962), σ. 6-7. — J. P. H y a t t, The Origin of Mosaic Yahwism, Part II: Biblical Studies, ἐν The teacher's Yoke: Studies im Mem. of H. T r a n t h a m (1964), σ. 85-93. — S. H e r r m a n n, Der alttestamentliche Gottesname, EvTh 26 (1966), σ. 281-293.

τῶ κόσμῳ ἠθικῆς τάξεως, παρέχει εἰς τοὺς πρωτοπλάστους καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν ἠθικὰ παραγγέλματα καὶ τιμωρεῖ αὐτοὺς ἀθετοῦντας ταῦτα.

Πρὸ τῆς ὑπάρξεως πάντων τῶν ὄντων ὑπῆρχεν ὁ αἰώνιος Θεός. Τὰ πάντα ἔχουν δημιουργηθῆ ὑπ' Αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἄμορφος ὕλη (1,1-2), διὰ τῆς ζωοποιου πνοῆς Του (1,2) καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου Του (1,4 ἔξ.). Πάντα τὰ ἔργα Του εἶναι ἀγαθὰ (1,4 ἔξ.), καθόσον ἡ παροχὴ τῶν ἀγαθῶν Του εἶναι τὸ μόνον κίνητρον τῆς ὑπ' Αὐτοῦ δημιουργίας. Ἐν τέλει ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον καθ' ὁμοίωσίν Του (1,27)³⁴· πρῶτον τὸν ἄνδρα καὶ ἔπειτα τὴν γυναῖκα, ἐξατρωμένην ἐκ τοῦ ἀνδρὸς ἀλλ' ἔχουσαν τὴν ἀξιοπρέπειαν συντρόφου καὶ βοηθοῦ (2,18,23). Ἐκ τούτου τοῦ μοναδικοῦ ζεύγους κατάγεται ὅλη ἡ ἀνθρωπότης.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐξ ὕλης, ἀλλὰ κατέστη ὑπ' Αὐτοῦ καὶ ὄν πνευματικόν, ἱκανὸν νὰ γινώσκῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν καὶ ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξῃ ἐκάτερον τούτων. Ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ του καταστάσει ἦτο εὐδαίμων καὶ ἀθῶος (2,25) καὶ ἀπέλαυε τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίας. Παρωθηθεὶς ὅμως ὑπὸ φιλαυτίας καὶ ζηλώσας δόξαν Θεοῦ παρέβη τὸ θέλημα Τούτου καὶ οὕτω ἀπώλεσε τὴν ἀρχικὴν του μακαριότητα. Οἱ πρωτόπλαστοι δηλ., πειραζόμενοι ὑπὸ ὑπερφυσικοῦ ὄντος φθονοῦντος τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἡμάρτησαν. Τὸ ἡμάρτημά των ἦτο ὕβρις πρὸς τὸν Θεόν, τ.ἔ. παράπτωμα ὑπερηφανείας, ἐκφραζόμενον διὰ παραβάσεως θείας ἐντολῆς (3,5-6). Τὰ ἐπακόλουθα τῆς πρώτης πτώσεως ταύτης ἐγένοντο παρευθὺς αἰσθητά· ἀποξένωσις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ (3,23-24), πονηρὰ προδιάθεσις (3,7), συχνὴ κακοπάθεια καὶ ἐν τέλει ὁ θάνατος (3,16,19), ἐμφανιζόμενος τὸ πρῶτον ἐν τῷ φόνῳ τοῦ Ἄβελ (4,8). Ὁ Θεὸς ὅμως εἶχε μετριάσει τὴν καταδίκην διὰ τινος συγκεκαλυμμένης προαγγελίας περὶ σωτηρίας, τ.ἔ. διὰ τοῦ ἐν 3,15 (πρωτευαγγελίου). Ἐκτοτε ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀποτελεῖται ἐκ σειρᾶς γεγονότων, ἐπεισοδίων καὶ ἐνεργειῶν ἀντιθέτων πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διακοπτομένων ἐνίοτε ὑπὸ ματαίων προσπαθειῶν πρὸς τήρησιν τούτου. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται ἡ ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ νὰ ἐκλέξῃ λαὸν περιούσιον πρὸς διαπαιδαγώγησιν τῶν ἐθνῶν κατὰ τὸ θέλημά Του καὶ νὰ προορίσῃ αὐτὸν εἰς μικρὰν ζύμην, ζυμοῦσαν ἐφεξῆς τὸ φύραμα ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ἀπὸ τῆς πτώσεως καὶ ἐφεξῆς ῥέπει πρὸς τὸ κακὸν (6,5,11. 8,21. 11,3 ἔξ.). Ἀλλὰ, καίτοι διατελεῖ ἐν συνεχεῖ πειρασμῷ καὶ κατέχεται ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς σαρκὸς (3,7. 6,2. 9,22), ὀφείλει ὡς ἐλεύθερον ὄν νὰ καθυποτάσῃ τὰ πάθη του (4,7), νὰ διαφυλάττῃ τὴν ζωὴν (9, 5-6), νὰ σέβηται τοὺς γονεῖς του (9,20-27), καὶ νὰ τηρῇ τὴν κατὰ τὸ θέλημα

34. D. Barthélemy, Dieu et son image: Ébauche d'une théologie biblique, 1963.

τοῦ Θεοῦ θεσπισθεῖσαν μονογαμίαν (2,24. Πρβ. Ματθ. 19,4-6), ἀποφεύγων τὴν ἐν τῇ ἀμαρτωλῇ γενεᾷ τοῦ Κάιν ἐμφανισθεῖσαν πολυγαμίαν (4,19).

Ἡ ὑπὸ τῆς προϊστορίας τῆς ἀνθρωπότητος παρεχομένη διδασκαλία διευκρινεῖται παραιτέρω ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἱστορίᾳ. Κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν Ἔλ τοῦ οὐγαριτικοῦ πανθέου ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ λατρευόμενος Θεὸς εἶναι μοναδικὸς καὶ παρ' αὐτῶ δὲν ὑπάρχει πρόσεδρος. Ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν πιστῶν Του ἀμέριστον εὐλάβειαν· ὁ οἶκος Ἰακώβ ὀφείλει νὰ ἐκβάλλῃ τοὺς ἐκ τῆς πέραν τοῦ ποταμοῦ χώρας κομισθέντας ξένους θεοῦς (35,2). Ὁ Θεὸς οὗτος συνδέεται στενῶς πρὸς τοὺς πατριάρχας· εἶναι ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ (24,12,17), ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσαὰκ (46,1,3) ἢ ὁ φόβος τοῦ Ἰσαὰκ (31,42,53), ὁ ἰσχυρὸς τοῦ Ἰακώβ καὶ ἡ πέτρα τοῦ Ἰσραὴλ (49,24). Συνδέεται στενῶς καὶ πρὸς τὴν γῆν Χαναάν, ἐν ἣ ἀποκαλύπτεται καὶ ἦν προορίζει ὡς κληρονομίαν τοῦ λαοῦ Του (12,7. 15,7,18), ἀλλ' ἡ ἐξουσία Του ἐκτείνεται καὶ πέρα ταύτης· ἐξάγει τὸν Ἀβραάμ ἐκ τῆς Χαλδαίας (15,7), συνοδεύει εἰς Χαρὰν τὸν δοῦλον τοῦ Ἀβραάμ (24,48) καὶ ἔπειτα τὸν Ἰακώβ (30,27,30), τὸν Ἰωσήφ εἰς Αἴγυπτον (39,2-3,21-23), τιμωρεῖ τὸν φαραῶ (12,17), ἀπειλεῖ τὸν Ἀβιμέλεχ (20,3 ἐξ.), κολάζει τὰ Σόδομα (19) καὶ κρίνει πᾶσαν τὴν γῆν (18,25). Παρότι ἐν τῇ τῆς ἀποκαλύψεως πρώτη περιόδῳ ταύτῃ οὐδαμοῦ λέγεται τι περὶ τῆς ματαιότητος τῶν εἰδώλων, οἱ ξένοι ἀναγνωρίζουν Αὐτὸν ὡς Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ (26,28. 30,27)³⁵. Πάντα τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα δηλοῦν τι πέρα τῆς ἀπλῆς μονολατρίας· ἐκφράζουν τὸν μονοθεϊσμόν.

Τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐνίοτε δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰ μὴ ἀνεπιγνώστως ἐκτελεσται τῶν βουλῶν Του (45,8)· ὁ Ἰωσήφ ἀποκρινόμενος πρὸς τοὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς των ἀνησυχούντας ἀδελφούς του, λέγει· «ὕμεῖς ἐβουλεύσασθε κατ' ἐμοῦ εἰς πονηρά, ὁ δὲ Θεὸς ἐβουλεύσατο περὶ ἐμοῦ εἰς ἀγαθὰ, ὅπως ἂν γενηθῇ ὡς σήμερον καὶ τραφῇ λαὸς πολὺς» (50,20). Ὁ Θεὸς χαρίζει τὴν γονιμότητα ἢ ἀρνεῖται αὐτὴν (15, 4. 21,1. 30,2,17,22). Τιμωρεῖ τὸν κακὸν (38,7) καὶ ἰδίᾳ τὸν ἀσελγῆ (19. 38,10), ἀλλὰ κάμπτεται διὰ τῆς παρουσίας τῶν δικαίων (18,23-33).

Ἐν τῇ πρὸς τὸν ἄνθρωπον σχέσει Του ἐμφανίζεται ἐν ὄραμασι (12,7. 18,1 κ.ἀ.), ὑπὸ μορφήν ἀγγέλου (16,7,9-11. 21,17. 22,11,15), ἢ ἐν ἐνυπνίῳ (26,24-25. 28,12. 37,5-11). Αἱ θεοφάνειαι αὗται ἀποβλέπουν προπαντὸς εἰς τὴν πρὸς τοὺς πατριάρχας παροχὴν ἐπαγγελιῶν περὶ πολυαρίθμων ἀπογόνων καὶ κτήσεως τῆς χώρας ὡς κληρονομίας τούτων (12,3-3,7. 13,14-17. 15,1 ἐξ.). Αἱ ἐπαγγελίαι αὗται κυροῦνται διὰ συνάψεως διαθήκης μετὰ τοῦ Ἀβραάμ

35. Ἡ ἐν 31,53 μνεῖα τοῦ θεοῦ τοῦ Ναχώρ ἔχει θέσει εἰς ἀμηχανίαν τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' καὶ τὸ σαμαρειτικὸν κείμενον· πρβ. ΒΗ.

(15,7 ἑξ.), ἀνανεουμένης ἔπειτα μετὰ τοῦ Ἰσαὰκ (26,2 ἑξ.) καὶ τοῦ Ἰακώβ (28,13 ἑξ. 35,11 ἑξ.)³⁶.

Ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Θεοῦ ἡ διαθήκη αὕτη εἶναι διηνεκῆς (17,7), ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἀνταποκρίνηται δι' εὐπειθοῦς πίστεως, ἧς ὁ Ἀβραὰμ δίδει ἡρωικὸν παράδειγμα (12,1 ἑξ. 22). Ὁ θρησκευτικὸς βίος διατηρεῖ τὰς τοῦ ἀνθρώπου σχέσεις ταύτας πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ ἄνθρωπος ἐπικαλεῖται τὸ ὄνομά Του (21,33) καὶ δέεται πρὸς Αὐτὸν (25,21). Ἐπιμαρτύρεται Αὐτὸν ἐν τοῖς ὅρκοις του (21,23. 24,3. 25,33. 26,28. 50,25). Αἰτεῖται παρ' Αὐτοῦ σημεῖον τοῦ θελήματός Του (15,8. 24,12 ἑξ.) ἢ ἐκζητεῖ χρησμόν Του (25, 22-23) καὶ δεσμεύεται ἔναντι Αὐτοῦ διὰ τῶν εὐχῶν του (28,20). Αἱ ἐν τῷ ὀνόματι Αὐτοῦ διδόμεναι ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν εὐλογίαι εἶναι ἀμετάκλητοι (27,33. 48,17 ἑξ.).

Ἐν τῇ πατριαρχικῇ ἱστορίᾳ ἡ λατρεία εἶναι στοιχειώδης. Δὲν ὑπάρχει συγκεκροτημένον ἱερατεῖον· ὁ πατὴρ τῆς οἰκογενείας ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντα ἱερέως. Ὁ Ἀβραὰμ, ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Ἰακώβ ἐγείρουν θυσιαστήρια (12,7-8. 13,18. 26,25. 33,20. 35,7) καὶ προσφέρουν θυσίας (22,13. 31,54. 46,1). Ἡ δὲ διὰ κριοῦ ἀντικατάστασις τοῦ Ἰσαὰκ (22) ἐμφαίνει ἤδη τὴν πρὸς τὰς ἀνθρωποθυσίας βδελυγμίαν τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραήλ. Ἡ λατρεία τελεῖται ἐν τόποις, ἡγιασμένοις διὰ θείας ἐπιφανείας (Βαιθήλ, Συχέμ, Μαμβρῆ), πλησίον φρέατος ἢ ἄλσους (Βεερ-σέβα). Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐν τισι τῶν τόπων τούτων εἶχον ἤδη λατρευθῆ ἄλλαι θεότητες, ἀλλ' ὁ Θεὸς τῶν πατριαρχῶν καταλαμβάνει τὰ ἱερά ταῦτα, εἴτε ἐμφανιζόμενος ἐν αὐτοῖς εἴτε δεχόμενος τὴν ἐν αὐτοῖς δέησιν τῶν ἰδίων Αὐτοῦ λάτρων. Σαφῆς μαρτυρία περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἰδέας δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ Γενέσει: Ἡ εἰς τὴν ἐκλογὴν ὁμῶς τοῦ ἐνταφιασμοῦ ἀποδιδομένη σπουδαιότης καὶ ἡ πρὸς τοὺς τάφους ἐκδηλουμένη φροντίς (23. 35,20. 47,30. 49,29-31. 50,5,13) προϋποθέτου τὴν καὶ πέρα τοῦ τάφου συνεχιζομένην ζωὴν.

ζ'. Τὸ βιβλίον ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ

Ἡ Γένεσις εἴλκυσε ἀμέριστον τὸ ἐρμηνευτικὸν διαφέρον οὐ μόνον ἐρευνητῶν τῶν μέσων καὶ νεωτέρων χρόνων ἀλλὰ καὶ παλαιῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων καὶ συγγραφέων, ὑπάρξασα καὶ παρ' αὐτοῖς ἐν τῶν περισσότερον ἐρμηνευθέντων βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης. Οὕτω πρὸς ἐξήγησιν τοῦ πρώτου τῆς Γενέσεως κεφαλαίου συνετάχθησαν εἰδικαὶ πραγματεῖαι, ἀποσαφηνίζουσαι τὴν Ἐξ α ἡ μ ε ρ ο ν, τ.ἑ. τὸ «ἔργον τῶν ἕξ ἡμερῶν» τῆς δημιουργίας,

36. F. R. McCurley, Jr., *Proclaiming the Promise*, Philadelphia: Fortress, 1974. — J. Bright, *Covenant and Promise*, Philadelphia: Westminster, 1976. — P. Buis, *La Notion de l'Alliance dans l'AT* (*Lectio Divina* 88), 1976.

ὑπὸ πολλῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ Ἕλληνες Βασίλειος ὁ Μέγας (MPG 29, SC 26, 1950) καὶ Γρηγόριος Νύσσης (MPG 44), οἱ λατῖνοι Ἀμβρόσιος ὁ Μεδιολάνων (βλ. κατωτέρω) καὶ Βέδας ὁ Αἰδέσιμος (MPL 93) καὶ ὁ σύρος Ἰάκωβος ὁ Ἐδέσσης (CSCO Script. Syri Series II, τόμ. 56, 1928). Ἐκ τῶν εἰς τὴν Γένεσιν Ἑξηγητικῶν τοῦ Ρώμης Ἰππολύτου σφύζονται ἀποσπάσματα (MPG 10). Ὡσαύτως ἀποσπάσματα σφύζονται καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὴν Γένεσιν ὑπομνήματος τοῦ Διοδώρου Ταρσοῦ (MPG 34). Ἐκ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον πληρῶν ὑπομνημάτων εἰς τὴν Γένεσιν τὰ σπουδαιότερα εἶναι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰ ἐξῆς· αἱ εἰς τὴν Γένεσιν ὁμιλῖαι καὶ ἐκλογαὶ τοῦ Ὠριγένους (MPG 12 καὶ 17), τὸ Ὑπόμνημα Ἐφραΐμ τοῦ Σύρου (CSCO 152), αἱ ὁμιλῖαι καὶ οἱ λόγοι Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (MPG 53 καὶ 54), τὰ ἀποσπάσματα ὑπομνήματος Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας (MPG 66), αἱ Ἐρωτήσεις Θεοδώρητου τοῦ Κύρου (Εἰς τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς, MPG 80), αἱ περὶ παραδείσου, Νῶε καὶ Ἰσαὰκ μικραὶ πραγματεῖαι Ἀμβροσίου τοῦ Μεδιολάνων (MPL 14. CSEL 32,1,2), αἱ Quaestiones hebraicae τοῦ Ἱερωνύμου (MPL 23), τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ Ἀύγουστίνου: De Genesi ad litteram imperfectus liber, De Genesi ad litteram libri XII καὶ τὸ σχετικὸν μέρος τοῦ ἔργου του Quaestiones in Heptateuchum, De Genesi contra Manichaeos, Confessiones XI-XIII (MPL 34. CSEL 28,1) καὶ τὰ εἰς τὴν Γένεσιν Γλαφυρὰ Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας (MPG 69). Κατὰ σειρὰν ἐρμηνευτικῶν περικοπῶν ἐξ ἔργων ἑλλήνων πατέρων, μάλιστα δὲ τοῦ Θεοδώρητου καὶ τοῦ Κυρίλλου, περιέχονται ἐν τῇ εἰς τὴν Γένεσιν ἐρμηνείᾳ Προκοπίου τοῦ Γαζαίου (MPG 87,1) καὶ τοῖς Ἀμφιλοχίους τοῦ Φωτίου (MPG 101). Βλ. καὶ Νικηφόρου Θεοτόκη, Σειραὶ 51 ὑπομνηματιστῶν εἰς τὴν Ὀκτάτευχον καὶ τὰ βιβλία τῶν Βασιλειῶν, Λιψία 1772.

Πολλοὶ τῶν πατέρων ἐν τοῖς ὑπομνήμασί των ἢ περιστατικῶς ἐν ἄλλοις ἔργοις των συνεσχέτισαν τυπολογικῶς ὠρισμένα πρόσωπα καὶ ἐπεισόδια τῆς Γενέσεως πρὸς πρόσωπα καὶ ἀληθείας τῆς Καινῆς Διαθήκης. Παρελλήλῃσαν τυπολογικῶς τὸν Ἀδὰμ πρὸς τὸν Χριστόν, τὸν παράδεισον πρὸς τὸ βάπτισμα, τὸν ὕπνον τοῦ Ἀδὰμ πρὸς τὴν γένεσιν τῆς ἐκκλησίας, τὸν κατακλυσμὸν πρὸς τὸ βάπτισμα καὶ τὴν ἐσχάτην κρίσιν, τὴν κιβωτὸν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν κ.ἄ. Εἶδον τὸν Ἀβραὰμ ὡς ὑπόδειγμα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐκ τοῦ κόσμου φυγῆς καὶ ἐξήγησαν τὴν θυσίαν τοῦ Ἰσαὰκ ὡς προτύπων τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ. Αἱ συσχετίσεις αὗται, ἐμφανισθεῖσαι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν αὐτῇ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ καὶ ἀναπτυχθεῖσαι περαιτέρω ὑπὸ τῶν πατέρων, ἐνεδυνάμωσαν τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν καὶ ἐνέπνευσαν ἱεροφάντας, ὕμνωδούς καὶ καλλιτέχνους.

η'. Κείμενον

Τὸ μασωριτικὸν κείμενον τῆς Γενέσεως, ὡσπερ καὶ ἐν γένει τὸ τῆς Πεντατεύχου, ἔχει διατηρηθῆ ἐν καλῇ καταστάσει. Μὴ δὲ ὅμως ἀπηλλαγμένον σφαλμάτων, ἀποκαθίσταται, ὅπου δεῖ, διὰ κριτικῆς αὐτοῦ. Αὕτη περιστατικῶς βοηθεῖται διὰ τοῦ σαμαρειτικοῦ κειμένου, ὅπερ ἔσχεν ἰδίαν παράδοσιν. Τὸ σαμαρειτικὸν κείμενον τοῦτο συμφωνεῖ μὲν συχνάκις πρὸς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐνοεῖ τὸ μασωριτικόν. Ἡ κατὰ τοὺς Ο' μετάφρασις τῆς τε Γενέσεως καὶ τῶν λοιπῶν βιβλίων τῆς Πεντατεύχου θεωρεῖται ἐν γένει ὡς ἡ καλλιτέρα ὀλοκλήρου τῆς Βίβλου, καίτοι ἐν σχέσει πρὸς τὸ μασωριτικὸν παρατηροῦνται ἐνίοτε ἐν αὐτῇ τάσις μετριασμοῦ τῶν ἀνθρωπομορφισμῶν καὶ ἐλλιπῆς ἀκρίβεια ἐν τῇ παραδόσει τῶν κυρίων ὀνομάτων. Ἐκ τῶν ἄλλων ἐλληνικῶν μεταφράσεων ἡ τοῦ Ἀκύλα ἀποδίδει δουλικῶς τὸ ἑβραϊκόν, ἡ τοῦ Συμμάχου ἀποβλέπει εἰς γλαφυρότητα καὶ ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος ἀναθεωρεῖ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ ἑβραϊκοῦ. Ἡ Πεσιττῶ συχνάκις συμφωνεῖ οὐχὶ πρὸς τὸ μασωριτικὸν ἀλλὰ πρὸς τὴν μετάφρασιν τῶν Ο', χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εὐνοῇ πάντοτε τὴν προτιμωτέραν γραφὴν. Ἡ Βουλγάτα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποδίδει πιστῶς τὸ μασωριτικόν, ἐνῶ αἱ ἄλλαι παλαιαὶ λατινικαὶ μεταφράσεις ἀποδίδουν τὴν μετάφρασιν τῶν Ο'. Τὰ ἀραμαϊκὰ ταρ-γκουμιμ μᾶλλον ἐρμηνεύουν παρὰ μεταφράζουσι. Αἱ λοιπαὶ παλαιαὶ μεταφράσεις ἔχουν ὅλως δευτερεύουσαν σπουδαιότητα.